

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Пракса Заштитника грађана у заштити и
унапређењу права деце са инвалидитетом за
период 2017-2022. године**
(мастер рад)

Ментор

Проф. др Дејан Јанићијевић

Студенткиња:

Катарина Митровић

Број индекса: М001/2021-0

Ниш, 2023. године

САДРЖАЈ:

УВОД.....	1
I. ТЕОРИЈСКИ И ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА ДЕЦЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ.....	4
1.1 Права детета са инвалидитетом гарантована међународним конвенцијама.....	4
1.2 Права деце са инвалидитетом гарантована домаћим прописима	10
1.3 Најважнији принципи у области права деце	12
1.3.1 Право на живот, опстанак и развој.....	12
1.3.2 Право на поштовање најбољег интереса детета.....	13
1.3.3 Право на партиципацију	13
1.3.4 Право на недискриминацију.....	13
1.4 Право на социјалну сигурност	19
1.5 Право на образовање	22
1.6 Право на здравствену заштиту	27
II. ИНСТИТУЦИЈА ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА (ОМБУДСМАНА)	30
2.1 Појам Заштитника грађана	30
2.2 Заштитник грађана у републици Србији – правни оквир и делокруг рада	34
2.3 Значај институције Заштитника грађана у заштити људских права	37
III. ПОСТУПАК ПРЕД ЗАШТИТНИКОМ ГРАЂАНА.....	41
3.1 Карактеристике поступка	41
3.2 Одабране студије случаја.....	43
3.2.1 Студија случаја 1.....	43
3.2.2 Студија случаја 2.....	46
3.2.3 Студија случаја 3.....	48
3.2.4 Студија случаја 4.....	50
IV. ПРАКСА ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ И УНАПРЕЂЕЊА ПРАВА ДЕЦЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ (2017-2022)	53
4.1 Пракса Заштитника грађана током 2017. године	53
4.1.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом.....	55
4.1.2 Област образовања деце са инвалидитетом.....	56
4.1.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом	56
4.1.4 Област остваривања права на партиципацију	57
4.2 Пракса Заштитника грађана током 2018. године	57
4.2.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом.....	59

4.2.2	Област образовања деце са инвалидитетом.....	59
4.2.3	Област здравствене заштите деце са инвалидитетом	60
4.3	Пракса Заштитника грађана током 2019. године	60
4.3.1	Област социјалне заштите деце са инвалидитетом.....	62
4.3.2	Област образовања деце са инвалидитетом.....	63
4.3.3	Област здравствене заштите деце са инвалидитетом	63
4.4	Пракса Заштитника грађана за 2020. годину	64
4.4.1	Област социјалне заштите деце са инвалидитетом.....	65
4.4.2	Област образовања деце са инвалидитетом.....	66
4.4.3	Област здравствене заштите деце са инвалидитетом	66
4.4.4	Утицај прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права деце са инвалидитетом	66
4.5	Пракса Заштитника грађана за 2021. годину	70
4.5.1	Област социјалне заштите деце са инвалидитетом.....	71
4.5.2	Област образовања деце са инвалидитетом.....	72
4.5.3	Област здравствене заштите деце са инвалидитетом	73
4.5.4	Област остваривања права на партиципацију	74
4.6	Пракса Заштитника грађана за 2022. годину	74
4.6.1	Област социјалне заштите деце са инвалидитетом.....	77
4.6.2	Област образовања деце са инвалидитетом.....	77
4.6.3	Област здравствене заштите деце са инвалидитетом	78
4.6.4	Област остваривања права на партиципацију	78
ЗАКЉУЧАК.....		80
ЛИТЕРАТУРА.....		82
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ		87
SUMMARY AND KEYWORDS.....		89
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТКИЊЕ		91

УВОД

Права деце са сметњама у развоју и са другим врстама инвалидитета иста су као и она која имају остала деца. У корпус тих права улазе: право на одрастање у породичном окружењу и на укљученост у живот заједнице, право на највиши могући стандард здравља и развој који дете може достићи, право на образовање, право на заштиту од злостављања, занемаривања и искоришћавања, право на информисаност, избор и одлучивање.

Институција Заштитника грађана уведена је у наше законодавство 2005. године да би делокруг области деловања Заштитника грађана био проширен 2021. године доношењем Закона о Заштитнику грађана¹. Заштитом и унапређењем права деце, а у том контексту и права деце са инвалидитетом једна је од области у којима делује Заштитник грађана. Концепт права детета, који је почео да се уводи у нормативни систем Србије након 2000. године, кроз потпуну или делимичну разраду у већини закона која се односе на децу, потврђен је новим Уставом из 2006. године. Напредак је и образовање институције Заштитника грађана и избор заменика за права детета, у октобру 2008. године. Угрожавање права деце у Србији, посебно је изражено код појединих социјалних категорија: сиромашна деца, деца са инвалидитетом и деца са сметњама у развоју, деца без родитељског старања, посебно она смештена у институције итд.²

Заштитник грађана поступа у оквиру Устава, закона, других прописа и општих аката као и ратификованих међународних уговора и општеприхваћених правила међународног права. Посебну пажњу посвећује заштити: права припадника националних мањина, права детета, права особа са инвалидитетом, права лица лишених слободе и равноправности полова. Он поступа по притужби грађана (усменој или писменој притужби Служби заштитника грађана, која по правилу не сме бити анонимна, и мора бити крајње средство) или по сопственој иницијативи, по питањима везаним за непрописан рад: органа управе, републичког јавног правобраниоца, односно органа и организација која врше јавна овлашћења. По пажљиво размотреној притужби Заштитник грађана је овлашћен да на увиђене пропусте упозори надлежне органе и затражи од њих да пропусте исправе. Уколико то не учине он може предузети

¹ Закон о Заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр.105/2021)

² „Права детета“ (Извор: <https://www.ombudsman.rs/index.php/prava-deteta>)

радикалније мере као што су обавештавање Скупштине, Владе и јавности, односно препоручивање да се утврди одговорност руководиоца органа управе. Осим овог процесног овлашћења заштитник грађана има пре свега саветодавна овлашћења у области унапређења људских права, делујући превентивно и едукативно. На локалном нивоу од велике помоћи је мрежа локалних омбудсмана који велику пажњу поклањају заштити права деце, посебно деце са инвалидитетом. Потреба постојања локалних омбудсмана има своје оправдање у немоћи локалних самоуправа да се изборе са проблемом кршења људских права.³ Такође, Заштитник грађана врши функцију независног националног независног механизма за праћење спровођења Конвенције УН о правима особа са инвалидитетом. Таква његова улога одређена је Акционим планом за спровођење Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Србији од 2020. до 2024. године⁴. Стратегија се односи и на положај деце са инвалидитетом. Споменимо само да је Планом предвиђено омогућавање веће доступности услуга заштите сексуалног и репродуктивног здравља девојчица са инвалидитетом. На предлог Заштитника грађана влада је уврстила у Акциони план интензивирање услуга додатне подршке ученицима са сметњама у развоју и са инвалидитетом, посебно на локалном нивоу.

Предмет овог рада јесте испитивање облика активности и њиховог садржаја које су предузете од стране Заштитника грађана у временском периоду од 2017. до 2022. године, а у циљу заштите и унапређења права деце са инвалидитетом. Сазнања о пракси Заштитника грађана у овој области добиће се анализом релевантних докумената.

Од великог значаја су *Редовни годишњи извештаји Заштитника грађана* за поменути период (2017-2022). Такође, као илустрација послужиће одабраних случајева из праксе Заштитника грађана у области заштите и унапређења права деце са инвалидитетом итд.

Одређен значај имају и извештаји домаћих организација у области људских права.

³ Више: *Препоруке за поступање омбудсмана у локалној самоуправи у вези са дискриминаторним поступањима, одлучивањем и понашањем*, Београд, 2019, Центар за истраживање етницитета.

⁴ *Акциони план за спровођење Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Србији од 2020. до 2024. године.* („Сл. гласник РС“, бр.37/2021).

Поштовање људских права из године у годину све више добија на значају. У том смислу и Заштитник грађана добија више овлашћења. Постоје тежње, на глобалном нивоу, за стандардизацијом положаја Заштитника грађана (Омбудсмана) у свим земљама. Уједињене Нације су путем установљавања и промовисања концепта националних тела тзв. националне институције за људска права (NHRI – National Human Right Institution) и настојале да се положај омбудсмана стандардизује на глобалном нивоу, с циљем повећања његове делотворности, независности и самосталности. У Европи, овај задатак преузели су Савет Европе и Венецијанска комисија.

Осим одређивања теоријског и правног оквира права деце са инвалидитетом, која су загарантована како домаћим прописима тако и међународним конвенцијама, Закон о Заштитнику грађана (ЗЗГ) из 2021. године је добра полазна основа за ову анализу. У складу је са принципима Венецијанске комисије и Париским принципима. Осим што проширује делокруг деловања ЗЗГ предвиђа да Заштитник грађана има и положај посебног тела које штити, промовише и унапређује права детета, па тако и конкретно права деце са инвалидитетом.⁵ За разумевање праксе Заштитника грађана биће дата и анализа поступка који он води по притужбама⁶.

⁵ Опширније: Радојевић, Мијодраг, „Омбудсман у новом руху – нови Закон о Заштитнику грађана у Републици Србији“, у: Политичка ревија бр. 04/2021, 2021, стр. 155-171.

⁶ Према важећем закону (ЗЗГ, 2021) то су скраћени и испитни поступак.

I. ТЕОРИЈСКИ И ПРАВНИ ОКВИР ПРАВА ДЕЦЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

1.1 Права детета са инвалидитетом гарантована међународним конвенцијама

Деца са сметњама у развоју јесу деца која имају ментални или физички хендикеп. Обично се термин „хендикеп“ или „неспособност“ безразложно повезује са децом која имају озбиљне сметње које резултирају из физичких (укључујући сензорне), менталних или психолошких ограничења која онемогућавају или делимично ускраћују активности или функције које има нормална особа. Овакво схватање рефлектује више медицинску истину поремећаја.⁷

Уобичајено, дететом са посебним потребама сматра се дете са тешкоћама у развоју које знатно ограничавају једну или више животних активности детета, или тешкоћама такве природе да доводе до потпуног губитка способности детета за самостално функционисање. Међутим, под појмом деце са „посебним потребама“ подразумевамо не само децу са телесним тешкоћама – овај појам обухвата и децу са емоционалним тешкоћама, тешкоћама у друштвеном понашању, децу чији родитељи имају емоционалне и телесне тешкоће, или пак ону децу која живе у изузетно неповољним материјалним и социјалним условима, па чак и потпуно здраву децу чији је развој био потпуно отежан јер су дуже време провела у некој институцији, изван своје породице.⁸ То значи да су овом дефиницијом обухваћена два испреплетена аспекта: са једне стране, то је медицински или дијагностички аспект, а са друге стране, аспект односа друштва према деци са сметњама у развоју. Дакле, постоје две групе дефиниција – првој припадају нормативне или законске, које су у функцији одређених давања, док другој групи припадају дефиниције које се налазе у стручној и научној литератури⁹. Како објашњава професорка Јовић, ометеност у развоју или хендикеп је поремећај у друштвеној функцији детета и његовом односу према околини, док, са друге стране, дете припада категорији хендикепираних уколико му је смањен нормалан капацитет за живот верификован преко медицинских индикатора, као што су физички,

⁷ М. Јањић Комар, М. Обретковић, *Права детета – права човека*, Београд, 1996, Досије; Удружење правника Србије за социјално право, стр. 178.

⁸ О. Јовић, „Право на заштиту здравља детета са посебним потребама“, у: *Правни живот бр.10/2010*, 2010, стр.191.

⁹ О развоју појма инвалидитета (инвалидности) видети: М. Rismondo, „Definicija invalidnosti i njen razvoj u hrvatskom mirovinskom osiguranju“, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 7, No. 3, 2000, pp. 299-309.

интелектуални и социјални развој са усвојеним нормама.¹⁰ Будући да се интензитет недостатка може кретати од благих до оних који ригорозно ометају све аспекте живота једног лица, утврђивање степена поремећаја захтева процену у којој мери хендикепирано лице успева да испуни захтеве средине и колико се својим понашањем разликује од конвенционалног друштвеног понашања.¹¹

Према медицинском моделу, инвалидитет представља ометеност или онеспособљеност одређене особе да на равноправан и једнак начин са другим лицима учествује у друштвеном животу. Отуда, таква лица имају „посебне потребе“ које се често могу задовољавати једино у условима изолације и одвојености особе са инвалидитетом од друштва. Сходно томе, и поступање према таквој особи мора бити посебно и захтева нарочит третман, од издвајања деце са инвалидитетом у посебне образовне установе, до институционалног смештаја и предузимања принудних медицинских мера као начина лечења. Овај, медицински, модел шездесетих година бива потиснут социјалним. Социјални модел инсистира на укључивању, односно пружању помоћи особама са инвалидитетом да се укључе у друштво. Узроци нечије онеспособљености траже се унутар друштвеног окружења, уместо у самим карактеристикама одређеног лица. Из тог разлога, потребно је уклонити или умањити у што већој могућој мери друштвене и физичке препреке како би особа са инвалидитетом пронашла сопствено место у друштвеном окружењу.¹²

Права детета, као нераздвојиви део људских права, подразумевају обезбеђивање услова за безбедан живот и развој детета у здравом окружењу, с циљем да дете оствари своје реалне потенцијале и на тај начин допринесе широј друштвеној заједници. Права детета нису нешто што породица или држава дају детету, већ детету ова права припадају самим рођењем и нико их деци не може одузети.

Друштво народа усваја Декларацију о правима деца, 1924. године. Овом декларацијом, опште познатом под називом „Декларација из Женева“, мушкарци и жене свих нација, признајући да човечанство дугује детету оно најбоље што има, обухватају као своју дужност да, без обзира на расу, националност или уверење:

1. „дете има право на одговарајуће материјалне и духовне услове за правилан

¹⁰ О. Јовић, *op. cit.*, стр. 191–192.

¹¹ *Ibid.*, стр. 191.

¹² В. Влашковић, „Осврт на права деце са инвалидитетом са тежиштем на приступ здравственим услугама“, у: Вујисић, Драган (ур.), *Услуге и владавина права*, Крагујевац, 2021, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 572-573.

развој;

2. *дете које је гладно мора бити нахрањено; болесно дете мора бити лечено; дете које је заостало мора добити помоћ; дете делинквент мора бити поново прихваћено; сироче и бескућник мора добити помоћ и заштиту;*
3. *дете мора прво добити помоћ у кризним тренуцима;*
4. *детету се мора обезбедити издржавање и заштита од сваког облика експлоатације;*
5. *дете мора да се одгаја уз свест да његове способности треба да служе његовим ближњима.*¹³

Генерална скупштина Уједињених нација 1959. године прогласила је *Декларацију о правима детета*,¹⁴ са циљем да свако дете има срећно детињство и да ужива, за своје добро и добро друштва, сва права и слободе, овде прописане, и позива родитеље, мушкарце и жене, добровољне организације, органе локалне власти и националне владе да препознају ова права и обезбеде њихово поштовање кроз законодавне и друге мере које ће се прогресивно примењивати у складу са следећим принципима.

Конвенција представља основу за све активности у области права детета, а њени принципи инкорпорисани су у национална законодавства држава уговорница. Најважнији акт који се бави правима детета је **Конвенција Уједињених нација о Правима детета**. Конвенцију је 20. новембра 1989. године усвојила Генерална скупштина Уједињених нација. Конвенција је први акт којим су дефинисана грађанска, политичка, економска и културна права детета. На снагу је ступила 1990. године, када ју је првих 20 држава и потписало, а до сада су је ратификовале 192 државе чланице Уједињених нација.

Ова Конвенција представљала је први споразум о људским правима који је садржао специфичне тачке о сметњама у развоју, у чл. 2, о недискриминацији, и у члану 23, који се посебно бави правима и потребама деце са сметњама у развоју.

1) *„Тако ова Конвенција између осталог дефинише ко су деца са инвалидитетом, наводећи да свако физички или ментално неспособно дете треба да ужива пун и квалитетан живот у условима који обезбеђују достојанство, унапређују самопоуздање и олакшавају његово активно учешће у заједници“;*

¹³ Декларација о правима детета 1924. Друштво народа. Видети: Н. Вучковић Шаховић., *Права детета у међународним документима*, Београд, Заштитник грађана: Повереник за заштиту равноправности, 2011, стр. 89.

¹⁴ Декларација о правима детета, 1959 УН. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр.90-92.

2) „Стране уговорнице признају право инвалидног детета на посебну бригу и охрабривање и обезбеђивати, према расположивим средствима, детету које испуњава услове и онима одговорним за бригу о њему, пружање помоћи која се захтева и која је примерена стању детета и могућностима родитеља или других који о детету брину“;

3) „Уважавајући посебне потребе неспособног детета, помоћ која се пружа у складу са ставом 2 биће бесплатна увек када је то могуће, узимајући у обзир финансијске могућности родитеља или других који брину о детету и биће осмишљена тако да обезбеди неспособном детету делотворан приступ и стицање образовања, обуке, здравствене заштите, услуга рехабилитације, припрему за запошљавање и могућности рекреације на начин који води постизању највеће могуће социјалне интеграције и индивидуалног развоја детета, укључујући његов културни и духовни развој;

4) „Стране уговорнице ће унапређивати, у духу међународне сарадње, размену одговарајућих информација на пољу превентивне здравствене заштите и медицинског, психолошког и функционалног лечења неспособног детета, укључујући и ширење и приступ информацијама о методама рехабилитације, образовања и професионалних услуга, са циљем да омогући странама уговорницама да унапреде своје способности и вештине и да прошире своја искуства у овим областима. У том смислу, посебно ће се водити рачуна о потребама земаља у развоју.“¹⁵

Овом Конвенцијом свој деци, без обзира на то да ли имају инвалидитет или не, гарантује се поштовање четири основна принципа, и то:

- права на живот, опстанак и развој – држава мора да их обезбеди детету у највећој могућој мери;

- недискриминација – свој деци припадају једнака права без обзира на: расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго уверење, национално, етничко или социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета или законског старатеља;

- најбољи интерес детета – у свим поступцима који се тичу детета њен или његов интерес имаће приоритет;

- уважавање мишљења детета – право детета да изрази своје мишљење у свим стварима и поступцима која га се тичу и да се то његово мишљење узме у обзир. Тако

¹⁵ Конвенција о правима детета, чл. 23, ст. 1,2,3,4. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр.97.

изражавање мишљења детета и његово уважавање није више ствар нечије добре воље већ норма међународног права. Дакле, дете које је способно да формира своје мишљење има право на слободно изражавање тог мишљења.

Општа начела **Општег коментара бр. 9**, као једног од важних међународних докумената у области права детета са инвалидитетом, јесу: недискриминација, најбољи интерес детета, као право на живот опстанак и развој, и поштовање дететових гледишта.

Тако у поглављу IV овог Коментара стоји да се најбољи интерес детета, када су у питању деца са инвалидитетом, огледа између осталог у следећем:

*„У свим акцијама везаним за децу... најбољи интереси детета треба да буду на првом месту”;*¹⁶

*„Најбољи интереси детета су поготово релевантни у институцијама и другим установама које пружају услуге деци са сметњама у развоју, јер се од њих очекује да поступају у складу са стандардима и прописима и да безбедност, заштиту и бригу за децу ставе на прво место, изнад свега другог, под свим условима, на пример, у процесу распоређивања буџетских средстава“.*¹⁷

У истом поглављу, Коментар посвећује пажњу и Праву на живот, опстанак и развој, тако што прописује следеће:

*„Урођено право на живот, опстанак и развој је право које захтева посебну пажњу када је реч о деци са сметњама у развоју. У многим земљама деца са сметњама у развоју су изложена различитим праксама које потпуно или делимично компромитују то право. Уз то што су изложенија децеубиству, неке културе 215 на децу са сметњама у развоју гледају као на лош знак који би могао да „укаља породични углед” и, сходно томе, одређена особа из заједнице је задужена да систематски убија децу са сметњама у развоју. Ти злочини често пролазе некажњено, или починиоци добијају ублажене казне. Позивају се државе уговорнице да хитно предузму све неопходне мере ради укидања овакве праксе, укључујући дизање јавне свести, усвајање одговарајућих закона и спровођење закона који ће обезбедити примену одговарајућих казних мера према свима који непосредно или посредно крше право на живот, опстанак и развој деце са сметњама у развоју.“*¹⁸

¹⁶ Коментар број 9- IV-29 чл.3, ст. 1.

¹⁷ Општи коментар бр. 9- IV-30-чл. 3, ст. 2. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр. 214.

¹⁸ Општи коментар број 9-IV-31-чл. 6. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр. 215.

Као што је напред наведено, значајан принцип за децу са инвалидитетом јесте и поштовање дететових гледишта. Тако Коментар број 9 овај принцип објашњава на следећи начин:

„Чест је случај да одрасли са сметњама у развоју или без њих доносе политичке мере и одлуке везане за децу са сметњама у развоју, док су сама деца искључена из тог процеса. Од кључне важности је да се чује глас деце са сметњама у развоју у склопу свих процедура које их се тичу, и да се њихова гледишта поштују у складу са њиховим еволуирајућим способностима. Како би се ово начело поштовало, деца би требало да имају своје представнике у разним телима, попут скупштина, комитета и других форума на којима могу да изнесу своја гледишта и учествују у доношењу одлука које их се тичу као деце у целини и, специфично, деце са сметњама у развоју. Укључивање деце у ове процесе не само да обезбеђује да ће политичке мере бити усмерене према њиховим потребама и жељама, већ делује као важно средство за укључивање, јер обезбеђује да ће процес доношења одлука бити партиципаторан. Деци треба омогућити све врсте комуникације које им помажу да износе своја гледишта. Уз то, државе уговорнице треба да пруже подршку обуци породица и професионалаца у циљу промовисања и поштовања еволуирајућих капацитета деце да преузму све већу одговорност за доношење одлука у сопственим животима.“¹⁹

Још једна врло важна Конвенција усвојена на међународном нивоу јесте и Конвенција о правима особа са инвалидитетом. Усвајање овог документа допринело је другачијем сагледавању положаја особа са инвалидитетом и постављања јачих упоришта и стандарда за поштовање њихових права.

Конвенција о правима особа са инвалидитетом, која, поред тога што промовише, штити и осигурава пуно и равноправно уживање свих људских права и основних слобода од стране свих особа са инвалидитетом и промовише поштовање њиховог урођеног достојанства, гарантујући им, између осталог, и право на недискриминацију, право на пуно и ефективно учешће и укљученост у свим сферама друштвеног живота, право на једнаке могућности и приступачност и, оно најважније, дефинишући да:

„Појам особе са инвалидитетом обухвата особе које имају дугорочна физичка, ментална, интелектуална или сензорна оштећења која, у садејству са различитим

¹⁹ Члан 12 – Поштовање дететових гледишта - чл.12, ст.1. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр. 215.

баријерама, могу отежати пуно и ефективно учешће ових особа у друштву на основу једнакости са другима.“²⁰

Члан 7 исте Конвенције, у својим ставовима 1, 2 и 3, говори и о деци са инвалидитетом, и то на следећи начин:

„1. Државе потписнице предузеће све потребне мере како би осигурале да деца са инвалидитетом уживају сва људска права и основне слободе на основу једнакости са другом децом;

2. У свим акцијама које се односе на децу са инвалидитетом првенствена пажња биће посвећена најбољем интересу детета;

3. Државе потписнице осигураће да деца са инвалидитетом имају право да слободно изразе своје ставове о сваком питању које их се тиче, на основу једнакости са другом децом, узимајући у обзир њихове године и зрелост, а у остваривању тог права биће им пружена асистенција у складу са њиховим узрастом и инвалидношћу.“²¹

1.2 Права деце са инвалидитетом гарантована домаћим прописима

Чланом 21, ставом 3 Устава дефинисано је да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког и физичког инвалидитета.²²

Чланом 24, у ставовима 1, 2, 3, Устав Републике Србије прописује да је људски живот неприкосновен, да у Републици Србији нема смртне казне и да је забрањено клонирање људских бића.²³

Док се најбољи интерес детета помиње у члану 65, ст. 2, који прописује да се сва или поједина права и дужности родитељу могу одузети или ограничити само одлуком суда, ако је то у најбољем интересу детета, у складу са законом.²⁴

Поред Устава, као највишег правног акта, најзначајнији посебни закони за права детета су Породични закон из 2005. године, Закон о основама система образовања и

²⁰ Конвенција о правима особа са инвалидитетом, чл. 2. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр. 77.

²¹ Конвенција о правима особа са инвалидитетом чл. 7, ст. 1, 2, 3. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр. 80.

²² Устав Републике Србије (Сл. гласник Р. Србије, бр. 98/2006 и 115/2021), чл. 21, ст. 3

²³ Чл. 24 Устава

²⁴ Чл. 65, ст. 2 Устава

васпитања из 2009. године, Закон о забрани дискриминације, Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом итд.

Од значаја су и други закони који се у неким својим одредбама баве правима деце, као што су Закон о матичним књигама, Закон о правима пацијената, и др.

Иако је у изради, у нашој земљи и даље не постоји Закон о правима детета, као општи и основни закон о правима детета којим би били утврђени основни принципи и каталог права детета, те успостављени опште обавезујући стандарди у области права детета.

Институционални оквир се огледа у постојању неколико независних институција значајних за област права детета.

Пре свега, Народна скупштина Р. Србије је 2012. године установила Одбор за права детета, који треба да надгледа и да се стара о томе да права детета буду укључена и поштована у свим законодавним текстовима.

Савет за права детета, као саветодавно тело Владе, први пут основан 2002. године, обновио је рад 2014. године, а у садашњем саставу делује од јула 2017. године.²⁵ Анализа надлежности Савета показује да је његова улога: предлагање политика и мера према деци у складу са међународним стандардима, подизање свести о правима деце у Србији, промовисање учешћа деце у дефинисању и примени политике која се тиче заштите њихових права, као и анализа утицаја предузетих мера на остваривање права детета, и праћење примене и заштите права детета у Србији.

Међутим, Савет није конципиран као тело које координира деловање различитих сектора, тако да на нивоу државе, практично, не постоји тело које има мандат, али и довољно капацитета и ресурса да координира рад држаних органа и других друштвених актера. Због тога изостаје или је неадекватна међуминистарска и међусекторска сарадња и сарадња између различитих тела и институција на свим нивоима власти.

Поред овог тела, успостављен је и Заштитник грађана, који има заменика за дечија права, али и заменика за права особа са инвалидитетом, Покрајинског омбудсмана, затим Повереника за заштиту равноправности и Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Иако се, на први поглед, чини да у Србији постоји одговарајући нормативни оквир за остваривање права детета и спровођење Конвенције о правима детета, пракса

²⁵ Решење о разрешењу и именовану председника, секретара и чланова Савета за права детета, 24, Број: 119-7123/2017, од 27. 07. 2017.

ипак сведочи о одсуству функционалног, повезаног система, што негативно утиче на остваривање права детета, а што се, пре свега, може приписати недостатку политичке воље да тај јаз између нормативног и функционалног буде много мањи.²⁶

1.3 Најважнији принципи у области права деце

Због своје важности, нека права детета сматрају се принципима без којих ниједно друго право не може бити у потпуности остварено. Комитет за права детета је, приликом припреме Смерница за иницијалне извештаје, увео групу под насловом *Општи принципи*. Комитет сматра да су четири члана Конвенције општи принципи:

- Члан 2: Право не недискриминацију,
- Члан 3: Право на поштовање најбољих интереса детета,
- Члан 6: Право на живот, опстанак и развој,
- Члан 12: Поштовање мишљења детета.²⁷

1.3.1 Право на живот, опстанак и развој

Право на живот, опстанак и развој сматра се основним принципом права детета. Многи сматрају да је право на живот, опстанак и развој детета значајније не само од осталих права детета, већ и од осталих основних принципа.

Право на живот је најраније признато људско право. Ово право никад не може да буде подвргнуто никаквим ограничењима.

Опстанак укључује две различите врсте ситуација, које су, међутим, сличне у смислу последица. Прва је резултат природних катастрофа, попут поплава, земљотреса, клизишта, вулканских ерупција и разарања која људска бића не могу да спрече. Друга врста се односи на разне ситуације, попут оружаних сукоба, глади, сиромаштва и последица криминализованог друштва. Државе могу сносити мањи или већи степен одговорности, у смислу друге групе ситуација.

Свако дете има право на *хармоничан развој*. Када говоримо о развоју деце, размишљамо о њиховим потребама пре него о њиховим правима, њиховим слабостима и зависности више него што истичемо њихов потенцијал и о улози одраслих у

²⁶ Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.*, стр. 9

²⁷ Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, *op.cit.*, стр. 82

промовисању њихове будућности и аутономије, као и о њиховој припреми за преузимање улоге одраслих.²⁸

1.3.2 Право на поштовање најбољег интереса детета

Право на поштовање најбољег интереса детета има две класичне улоге – улогу контроле и улогу проналажења решења. Према критеријуму контроле, најбољи интерес детета се у овом случају користи да би се утврдило да су права и обавезе према детету правилно спроведене, док критеријум решења намеће обавезу утврђивања најбољих интереса детета. Тиме су особе које доносе одлуке о детету приморане да размотре сва могућа решења за конкретан случај и да изаберу и промовишу решење које је у најбољем интересу детета. Појам најбољег интереса детета је, стога, подложен промени. То значи да би доктрина и судска пракса требало да развију овај појам.²⁹

1.3.3 Право на партиципацију

Право на партиципацију или право на уважавање мишљења детета састоји се из две компоненте. Прво је право да буде саслушано и право на партиципацију, које је шире и које је у складу са идејом да дете, као актер у сопственом животу и члан породице, заједнице и државе, мора да узме активно учешће у породичном и друштвеном животу.

Принцип поштовања мишљења детета је динамичке природе, његова је улога да деци призна право да учествују у доношењу одлука које се њих тичу. Тиме се, на неки начин, обезбеђује активна улога детета.³⁰

1.3.4 Право на недискриминацију

У последњих десет година остварен је значајан напредак на унапређењу правног оквира и једнакости деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Србији. Ипак, она се још увек суочавају са значајним баријерама приликом укључивања у друштво. Породице и деца са сметњама у развоју и инвалидитетом често су суочена са негативним ставовима, где су деца доживела неку врсту вређања, омаловажавања или

²⁸ Н. Вучковић Шаковић, Н. Петрушић, *op.cit.*, стр. 95-96.

²⁹ *Ibid.*, стр. 91-92.

³⁰ *Ibid.*, стр. 101

узнемиравања због сметњи у њиховом развоју. Ипак, охрабрује податак да више од 90% грађана сматра да деца са сметњама у развоју и инвалидитетом могу успети у животу уколико имају адекватну подршку.

Процењује се да у свету живи око 150 милиона деце са инвалидитетом. Упркос бројним помацима, деца са инвалидитетом су и даље најрањивија друштвена група и у много горем су положају у односу на осталу децу. Њихова дискриминација је евидентна у скоро свим сферама јавног и приватног живота.³¹ Ова категорија деце и њихове породице често трпе стигматизацију и сегрегацију, што је последица неинформисаности и дубоко укореењених и распрострањених стереотипа и предрасуда.³²

Дискриминација се одређује као неправедно прављење разлике према једном лицу или групи с обзиром на њихова лична својства.³³

Облици дискриминације су: непосредна, посредна дискриминација и повреда начела једнаких права и обавеза.

Непосредна или директна дискриминација, како се она често назива, јесте типичан облик дискриминације. Она је савршено видљива јер они који дискриминаторски поступају не крију свој поступак. Напротив, они ће често јавно бранити прављење разлике између појединаца, позивајући се на потребу заштите својих „леgitимних интереса“ или „виших“ циљева.³⁴

Закон о Забрани дискриминације у чл. 6, ст. 2 наводи да дискриминација постоји ако се лице или група лица (дискриминисани) у истој или сличној ситуацији, било којим актом или радњом, стављају или су стављени у неповољнији положај или би могли бити стављени у неповољнији положај због његове, односно њихове инвалидности.³⁵

Посредна или индиректна дискриминација се разликује од непосредне дискриминације пре свега по томе што је она скривена – онај који дискриминише не жели да његово дискриминаторско поступање буде видљиво. Он се крије иза привидно

³¹ Н. Вучковић Шаковић, Н. Петрушић, *Права детета*, Ниш 2015. године, стр.245. Видети: Посебан извештај о дискриминацији особа са ивалитетом у Србији, Београд, 2013, Повереник за заштиту равноправности, стр.5. Доступно на: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/izve%C5%A1taji/izve%C5%A1taji>

³² Н. Вучковић Шаковић, Н. Петрушић, *op.cit.* стр.245.

³³ С. Гајин, „Шта је то што је забрањено чинити: појам, облици и случајеви дискриминације“, у: Тркуља, Јовица (ур.), *Антидискриминационо право*, Београд, 2006, Центар за унапређивање правних студија, стр. 12.

³⁴ С. Гајин, *op. cit.* стр. 24.

³⁵ Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС“, бр. 33/2006 и 13/2016) чл.6 ст.2.

једнаког третмана, иако је његов исључиви или претежан мотив управо жеља за дискриминацијом.³⁶

Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом посредну дискриминацију дефинише на следећи начин: „Посредна дискриминација постоји ако се дискриминисани, због његове инвалидности, ставља у неповољнији положај доношењем акта или предузимањем радње која је привидно заснована на начелу једнакости и недискриминације, осим ако је тај акт или радња оправдана законитим циљем а средства за постизање тог циља су примерена и нужна.³⁷

Опште правно правило или основни правни принцип модерног права јесте да сви појединци, без обзира на разлике међу њима, имају једнака права и обавезе. „Сви су пред законом једнаки“ – то је сентенца која се понавља сваки пут када се жели истаћи да се закон једнако примењује на појединце, без обзира на њихова лична својства.³⁸

У Закону о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом наводи се да повреда овог начела постоји: 1) ако се дискриминисаном искључиво или углавном због његове инвалидности неоправдано ускраћују права и слободе, односно намећу обавезе које се у истој или сличној ситуацији не ускраћују или не намећу другом лицу или групи; 2) ако су циљ или последица предузетих мера неоправдани; 3) ако не постоји сразмера између предузетих мера и циља који се овим мерама остварује.³⁹

Овај облик дискриминације, како објашњава професор Гајин, има веома сложену структуру.

Са становишта права, дискриматорно поступање има три вида:

- правно, односно законско привилеговање постоји када се појединцу или групи која дели исто лично својство обезбеђује право које други немају;

- обесправљивање постоји када се лицу или групи ускраћује право које имају остали, и на крају:

- ограничавање права постоји када се лицу или групи делимично ускраћују права која други могу да уживају у пуном обиму.⁴⁰

Са становишта обавеза, могуће је уочити разлику између три вида дискриминације:

³⁶ С. Гајин, *op. cit.* стр. 25.

³⁷ Чл. 6. ст. 3 Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом

³⁸ С. Гајин, *op. cit.* стр. 26.

³⁹ Чл. 7.ст. 1. – 3. Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом

⁴⁰ С. Гајин, *op. cit.* стр. 27.

- наметање обавезе коју друга страна нема;
- наметање једнаких обавеза; и
- наметање неједнаких обавеза.⁴¹

Када је у питању дискриминација деце, професорке Невена Петрушић и Невена Вучковић Шаковић објашњавају да: до непосредне дискриминације долази увек када је дете, односно група деце, због неког свог личног својства, изложена неједнаком третману у односу на другу децу. Честа је појава да се ромска деца и деца са сметњама у развоју и инвалидитетом неједнако третирају због свог личног својства. Коришћењем разних метода, овој деци се ускраћују поједина права која су другој деци призната. У пракси је, међутим, чешћа посредна дискриминација, која се огледа у једнаком поступању према детету, односно групи деце која се због неког личног својства налазе у специфичној ситуацији у односу на другу децу, тако да такво једнако поступање према њима производи неповољне последице. За разлику од забране непосредне дискриминације, којом се остварује формална једнакост, забрана посредне дискриминације у функцији је супстативне (суштинске) једнакости међу децом, јер намеће дужност правних субјеката да сваку меру (критеријум или праксу) која се односи на децу сагледавају у контексту специфичног положаја у којем се налазе поједине групе деце и испитују да ли она својим исходом ставља неку групу деце у несразмерно неповољнији положај у односу на другу децу.⁴²

Закон о забрани дискриминације у чл. 13, ст. 5 наводи да је један од тешких облика дискриминације и дискриминација по основу једног или више личних својстава, без обзира на то да ли се утицај личних својстава може разграничити (вишеструка дискриминација), или се не може разграничити (интерсекциона дискриминација).⁴³

И поред свих ових закона, свест грађана о дискриминацији деце са инвалидитетом је врло мала. Из ситуационе анализе, која се често користи у овом раду, произилази да, на директно питање постављено грађанима: „Које осетљиве групе су највише дискриминисане?“, наводе најпре Роме, па онда ЛГБТ популацију, да би тек при крају навођења тих група, код само 2 процента испитаних, одговор био да су то деца са инвалидитетом, док је тек 0,1 проценат испитаних навело децу са инвалидитетом као прву асоцијацију за дискриминисану групу. Многи грађани

⁴¹ *Ibid.*, стр. 27.

⁴² Н. Вучковић Шаковић, Н. Петрушић, *op.cit.*, стр. 87.

⁴³ Закон о забрани дискриминације (Сл. гласник РС, бр. 22/2009 и 52/2021), чл.13, ст. 5.

сматрају да је дискриминација прихватљива када су у питању деца са инвалидитетом, укључујући и 18 процената испитаних ученика и учитеља. Позитивно у свему је то што је 90 процената испитаних свесно неопходности и нужности да деца са инвалидитетом треба да имају физички приступ свему.⁴⁴

Због тога и не чуди што Повереник за заштиту равноправности као независни, самостални и специјализовани државни орган надлежан за спречавања свих облика, видова и случајева дискриминације, у својим редовним годишњим извештајима наводи да сваке године њему пристиже велики број притужби због дискриминације особа са инвалидитетом, укључујући и децу са инвалидитетом. До 2020. године, односно до проглашења ванредног стања, притужбе су се понајвише односиле на то да су деца имала проблем са приступачношћу објектима у јавној употреби (као што су школе, болнице, позоришта итд.), стамбеним зградама и јавним површинама. Повереник за заштиту равноправности је, из тог разлога, током свог рада доносио више мишљења којима је утврдио да ти објекти нису приступачни одраслима и деци са инвалидитетом, посебно онима који за кретање користе колица, да постоји проблем у приступачности возилима јавног превоза, стајалиштима, те да је неопходно отклањање физичких баријера на тротоарима и прилагођавање свега горе наведеног потребама деце и одраслих са инвалидитетом.

Током 2020. године, за време пандемије корона вируса, заштитнику грађана су пристизале и притужбе због немогућности деце да прате онлајн наставу јер им иста није била прилагођена; да деца која су била смештена у установама социјалне заштите ефективно, 140 дана нису имала право на посете, јер је то била једна од мера за спречавање ширења вируса корона. Један од проблема на који указује Повереник за заштиту равноправности је и тај што телевизијски програм није прилагођен деци са посебним потребама – на пример, не постоји забавни и информативни програм на националним емитерима који је покривен дигиталним титловањем, стављање текста на слику, релејне услуге за глуве, смс, коришћење лако читљивог језика и друго, да и даље није у свим јединицама локалне самоуправе обезбеђена услуга личног пратиоца, јер је изостало нормативно прописивање ове услуге и обезбеђивање финансијских средстава за њену реализацију.⁴⁵

⁴⁴ Ситуациона анализа: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији, Београд, 2017, Национална организација особа са инвалидитетом Србије, стр. 19-21.

⁴⁵ Редовни годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2020. годину, стр.189-194

Забрањена је дискриминација због инвалидности на свим нивоима васпитања и образовања, односно ускраћивања пријема детета предшколског узраста, ученика или студента са инвалидитетом у васпитно-образовну установу која одговара његовим образовним могућностима; искључивање из васпитно-образовне установе коју већ похађа дете предшколског узраста, ученик, студент са инвалидитетом – из разлога везаних за његову инвалидност; постављање неинвалидности као посебног услова за пријем у васпитно-образовну установу, укључујући подношења уверења о здравственом стању и претходну проверу психофизичких способности, осим уколико је тај услов утврђен у складу са прописима којима се уређује област образовања.⁴⁶

Посебно тежак облик дискриминације по основу инвалидности јесте узнемиравање, вређање или омаловажавање инвалидног детета или ученика када оно долази од стране наставника, васпитача или било ког другог лица које је запослено у некој васпитно-образовној установи.⁴⁷ УНЕСКО Конвенција против дискриминације у образовању и васпитању пружа дефиницију дискриминације у образовању: *Дискриминација „обухвата свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање предности засновано на раси, боји коже, полу, вери, политичком или неком другом уверењу, националном или социјалном пореклу, економском статусу или рођењу, са циљем оспоравања или угрожавања права на једнакост у васпитању и образовању, нарочито: а) оспоравање било којој особи или групи приступа било којој врсти или степену васпитања и образовања; б) ограничавање било које особе или групе на нижи васпитно-образовни стандард; ц) оснивање или одржавање одвојених васпитно-образовних система или установа за особе или групе, изузимајући случајеве предвиђене одредбама члана 2 ове конвенције; д) довођење било које особе или групе у положај који је неспојив са људским достојанством.*⁴⁸

⁴⁶ Јовић Прлаиновић О., „Право на једнакост деце са посебним потребама, право на образовање“, у: Баронијашевић, Владимир (ур.), *Правни систем и заштита од дискриминације: зборник радова. Св.1*, Косовска Митровица, 2015, Правни факултет универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, стр. 199. (видети чл. 6, ст. 3 Закона о основама система васпитања и образовања)

⁴⁷ *Ibid.*, стр. 199. (видети чл. 20 Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом)

⁴⁸ Н. Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, *op. cit.* – видети чл. 1 УНЕСКО Конвенције против дискриминације у васпитању и образовању.

1.4 Право на социјалну сигурност

Иако не постоје званични подаци о сиромаштву деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихових породица, у Србији су деца и особе са инвалидитетом у већој мери изложена сиромаштву него остале групе становништва.

Законом о социјалној заштити омогућено је организацијама особа са инвалидитетом да буду пружаоци услуга социјалне заштите, тако да су оне у последњој деценији оствариле значајане успехе у организовању и пружању услуга попут психо-социјалне подршке и саветовања, дневних боравака, клубова за децу и младе, предах услуге, услуге подршке за самосталан живот као што су становање уз подршку, персонална асистенција, обука за самостални живот и друге врсте подршке неопходне за активно учешће корисника.⁴⁹

Локалне самоуправе према истраживању „Мапирање услуга социјалне заштите“, реализованом од стране Центра за либерално-демократске студије, уз подршку тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ-а, дало је податке о локалним услугама које се пружају од стране државног и невладиног сектора. Према овом истраживању, у случају 145 сагледаваних локалних самоуправа, пружају се следеће услуге: помоћ у кући за одрасле са инвалидитетом у 20 локалних самоуправа – за 441 корисника, помоћ у кући за децу и младе са сметњама у развоју и инвалидитетом пружа се у 37 локалних самоуправа – за 611 корисника, дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју и инвалидитетом постоји у 71 локалној самоуправи – за 2519 корисника, становање уз подршку за особе са инвалидитетом се пружа у 5 локалних самоуправа, услуга персоналне асистенције постоји у 16 локалних самоуправа, услуга предах смештаја се пружа у 11 локалних самоуправа.⁵⁰

У складу са Конвенцијом о правима детета која у свом чл. 27, став 1 наводи да дете има право на животни стандард који одговара дететовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју. У истом члану, у ст. 2, наводи се да родитељи и други који су за дете одговорни имају првенствену одговорност да осигурају, у оквиру својих способности и финансијских могућности, услове живота потребне за развој детета.⁵¹ Наша држава као потписница исте се обавезала да предузме адекватне мере, да обезбеди материјалну помоћ и програме.

⁴⁹ С. Влаховић, Ј. Јовчић, Влаховић, Светлана; Јовчић, Љиљана, „Права детета са сметњама у развоју у Србији“, у: *Оптички оквир за спровођење права детета у Србији и положај посебно осетљивих група деце*, Београд 2016. године, стр.111.

⁵⁰ *Ibid.*, стр. 112.

⁵¹ Конвенција о правима детета, чл. 27 ст. 1-2. Видети: Н. Вучковић Шаховић, *op.cit.* стр. 98.

У циљу смањења сиромаштва на националном нивоу уз проверу материјалног стања деца са сметњама у развоју, односно њихове породице, добијају новчану социјалну помоћ и дечији додаток. Јединице локале самоуправе у оквиру своје надлежности обезбеђују једнократну новчану помоћ и помоћ у натури у виду хране и одеће. Програм дечијег додатка је новчано давање усмерено на породице са нижим дохотком које имају децу и додељује се уз проверу материјалног стања, а када су у питању деца са сметњама у развоју и инвалидитетом за њих су предвиђене посебне погодности, а то су да и дете старије од 19 година може да настави да прима дечији додаток, уколико се налази на специјалном програму оспособљавања, а најдуже до 26. године живота, за самохране родитеље, родитеље старатеље и хранитеље деце која су у развојном процесу приходни цензус се повећава за 20%, да се износ дечијег додатака за децу са сметњама у развоју са самохраним родитељима, хранитељима и старатељима увећава за 30 %, а у случају вишеструких основа за 69%.⁵²

Препоруке у овој области су да се свој деци са посебним потребама обезбеди универзални дечији додаток и да се он мора повећати за 50%.⁵³

Према општем услови право на додаток за помоћ и негу другог лица има лице коме је због физичког или сензорног оштећења, интелектуалних потешкоћа или промена у здравственом стању, неопходна помоћ и нега другог лица да би задовољили основне животне потребе. У 2015. години је укупно 3069 деце користило основни додаток за помоћ и негу другог лица, а 3659 деце увећани додаток за помоћ и негу другог лица. Ипак, сама процена тренутно је заснована на медицинским критеријумима и не обухвата процену функционалности и потребне подршке. Исто тако, деца са менталним и интелектуалним сметњама теже га добијају иако им је у истој мери потребан.⁵⁴

Иако би се могло рећи да се држава потрудила да обезбеди одговарајућу финансијску помоћ породицама и деци са сметњама у развоју, они су ипак изложени сиромаштву. Разлози за то су што ова примања на месечном нивоу износе у просеку 25.000,00 динара, а крећу се од 2.000,00 до 100.000,00 динара на месечном нивоу, од тога родитељи наводе да највише издвајају за здравствену заштиту своје деце односно за лечење и набавку производа потребних за свакодневну бригу о детету, а да најмање

⁵² Ситуациона анализа: положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији, стр.31- 32.

⁵³ *Ibid.*, стр. 32.

⁵⁴ *Ibid.*, стр. 33.

издвајају за партиципацију услуга социјалне заштите⁵⁵. Један родитељ најчешће мора да напусти посао како би се свакодневно бринуо о свом детету, а често примања другог родитеља нису довољна да подмире све трошкове једне породице.⁵⁶ Истовремено уколико се родитељи и определе да раде послодавци немају разумевања за њихову ситуацију, па је један од родитеља навео да је у ситуацији када му је дете било оперисано морао да бира између посла и детета јер је то његов послодавац захтевао.⁵⁷

Један од родитеља детета коме је неопходна посебна нега због тешког степена психофизичке ометености, осим за случајеве предвиђене прописима о здравственом осигурању, има право, да по истеку породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета, одсуствује са рада или да ради са половином пуном радног времена, најдуже до навршених 5 година живота детета.⁵⁸

Када говоримо о социјалној заштити деце, Законом о социјалној заштити предвиђено је да дете може да буде корисник права и услуга социјалне заштите када му је то потребно. Услуге социјалне заштите обухватају услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, саветодавно терапијске и социо-едукативне услуге (које укључују и услуге интензивне подршке породици) као и услуге смештаја.⁵⁹

Услуге социјалне заштите пружају јединице локалне самоуправе, што је допринело децентрализацији ове услуге, а што је добро јер се сматра да је на овај начин програм услуга више прилагођен појединцу и потребама у једној заједници. Услуге социјалне заштите пружа Центар за социјални рад. Међутим, пружање ових услуга од стране Центра за социјални рад није испраћен адекватном финансијском подршком, а са друге стране прате га и недостаци у виду недовољног броја запослених који су директни пружаоци горе наведених услуга.

Уколико породице деце са сметњама у развоју нису у могућности да се старају о њима, деца могу бити смештена у хранитељске породице или, пак, могу бити смештена у институције за децу, а исто тако могу бити и усвојена. Данас се тежи деинституционализацији деце са сметњама у развоју, међутим деца и даље пристижу директно из система здравствене заштите, а често се и родитељи опредељују за овакав

⁵⁵ *Ibid.*, стр. 30.

⁵⁶ *Ibid.*, стр. 30.

⁵⁷ *Ibid.*, стр. 28-29.

⁵⁸ Закон о раду („Сл. гласник РС“, бр 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 – аутентично тумачење), чл. 96, ст. 1.

⁵⁹ Ситуациона анализа: положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији, стр 57.

вид заштите, иако медицински индикован у веома малом броју случајева, наводећи да им се не обезбеђује адекватна подршка у превазилажењу потешкоћа, те да држава издваја много више средстава за помоћ хранитељским породицама него њима, а да они као њихови биолошки родитељи и примарна породица најбоље могу да помогну својој деци у свим животним тешкоћама са којима ће се неминовно сусрети. Тек 9 процената од укупног броја усвојене деце на међународном нивоу јесу деца са сметњама у развоју.⁶⁰

Законом о социјалној заштити омогућено је организацијама особа са инвалидитетом да буду пружаоци социјалних услуга и њихов допринос у томе је данас изузетно велики, а огледа се у томе да пружају психо-социјалну подршку и саветовање, организују дневне боравке, услуге подршке за самосталан живот – као што су становање уз подршку, обука за самосталан живот – и друге врсте подршке неопходне за активно учешће корисника.⁶¹

1.5 Право на образовање

Када говоримо о праву на образовање, најпре морам поменути да је дуго у Србији и свету у сфери образовања деце са инвалидитетом примењиван медицински модел приступа, који је рехабилитацију сматрао начином уклапања појединца у окружење, не признајући различитост као право, а свако одступање од „нормалног“ подразумевало је изолацију. Тек са препознавањем социјалног модела рехабилитације током деведесетих година прошлог века, препознаје се инклузија као једини могући пут за потпуно изједначавање права особа са сметњама у развоју са правима других грађана и њихово укључивање у заједницу.

У Србији је образовање организовано кроз предшколско, основношколско, средње, високо и више образовање, и образовање одраслих.

Дакле деца са инвалидитетом имају право на образовање као и остала деца од најранијег периода њиховог живота. Ово своје право деца са посебним потребама као и друга деца остварују на захтев својих родитеља односно законског заступника. Деца од њихове треће године живота могу да похађају развојну групу у предшколској установи, а деца узраста од шест и по до седам и по година могу да упишу основну школу. По

⁶⁰ *Ibid.*, стр. 59-62.

⁶¹ С. Влаховић, Љ. Јовчић, *op.cit.*, стр. 113.

завршетку основног образовања, под повољнијим условима, ради постизања пуне равноправности у стицању васпитања и образовања, у складу са мерилима и по поступку који пропише министар уписују средњу школу.⁶² Родитељи имају право да изаберу одговарајућу школу за дете и преваходно су одговорни за религијско и морално васпитање детета. Нема разлике у образовању деце која имају сметње у развоју и друге деце ако је основно образовање обавезно, те је обавеза родитеља да дете дају у школу, а обавеза редовне школе је да их прими. Ова обавеза је санкционисана законом.⁶³

Ипак, и законодавни и стратешки оквир и даље препознају постојање два алтернативна система образовања за децу са сметњама у развоју – редовни и специјални. Иако је основно стратешко опредељење у образовању деце са сметњама у развоју и инвалидитетом инклузивно образовање, стратегија предвиђа постепен прелазак са специјалног образовања на инклузивно образовање, а пошто се обезбеде сви потребни услови за укључивање детета у систем образовања.⁶⁴

Законом о основама система образовања и васпитања у свом чл. 3, ст. 3 наводи се да *„лица са сметњама у развоју и инвалидитетом имају право на васпитање и образовање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања, уз појединачну односно групну додатну подршку у настави и учењу или у посебној васпитној групи или школи, у складу са овим или посебним законом“*.⁶⁵

Према одредбама члана 3, став 3. Закона у остваривању општих приципа образовања посебна пажња се посвећује могућности да деца, ученици и одрасли са интелектуалним сметњама и са инвалидитетом имају приступ свим нивоима образовања у установама, а лица смештена у установе социјалне заштите, болесна деца, ученици и одрасли остварују право на образовање за време смештаја у установи и током болничког и кућног лечења.⁶⁶

⁶² Закон о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“ бр.88/2017, 27/2018-др.закон 10/2019, 27/2018-др. закон, 6/2020 и 129/2021) чл. 23

⁶³ М. Јањић Комар, М. Обретковић, *op. cit.*, стр. 183. Видети: Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (ICESCR), члан 13, тачка 3.

⁶⁴ Kaur J. Cultural Diversity and Child Protection: Australian research review on the needs of culturally and linguistically diverse (CALD) and refugee children and families 2012. Доступно на: http://www.jkdiversityconsultants.com.au/Cultural_Diversity_&_Child_Protection_Kaur2012_A4.pdf

⁶⁵ Чл. 3, ст. 3. Закон о основама система образовања и васпитања.

⁶⁶ С. Влаховић, Ј. Јовчић, *op.cit.* стр. 123.

Образовање детета са сметњама у развоју доприноси да оно касније постане независан појединац, способан за нормалан друштвени живот, сходно праву на поштовање да буде другачији.⁶⁷

Како би образовање било прилагођено потребама деце са сметњама у развоју, Законом о основама система образовања и васпитања предвиђен је ИОП, односно *индивидуални образовни план*, који представља посебан акт који има за циљ оптимални развој детета и ученика и остваривање исхода образовања и васпитања у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба детета и ученика.⁶⁸ Постоје три врсте ИОП-а, ИОП1 – који се односи на прилагођавање начина рада и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад, учење језика на коме се одвија образовно-васпитни рад; ИОП2 – који се односи на прилагођавање циљева садржаја и начина остваривања програма наставе и учења и исхода образовно-васпитног рада; и ИОП3 – који подразумева проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада за ученика са изузетним способностима.⁶⁹ ИОП доноси педагошки колегијум, а доношењу ИОП-а претходи прибављање мишљења интерресорне комисије. Улога интерресорне комисије да врши процену потреба детета, ученика и одраслог за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком, она је ту како би прикупила све потребне податке о личности детета и како би му се у складу са тим обезбедила додатна подршка, која се односи на права и услуге које детету обезбеђују превазилажење физичких и социјалних препрека. Интерресорну комисију образује орган јединице локалне самоуправе надлежан за послове друштвених делатности. Интерресорна комисија има пет чланова и то четири стална члана и једног повременог. Стални чланови су педијатар, представник центра за социјални рад, дефектолог одговарајућег профила и психолог запослен у образовању и васпитању. Повремени члан јесте лице које добро познаје дете, ученика или одраслог и које је са њим имало дужи контакт и бира се за сваког појединачно.⁷⁰ На израђен индивидуални образовни план родитељи дају сагласност, а спровођење ИОП-а прати

⁶⁷ О. Јовић-Прлаиновић, „Право на једнакост деце са посебним потребама – право на образовање“, у: Баронијашевић, Владимир (ур.), *Правни систем и заштита од дискриминације: зборник радова. Св.1*, Косовска Митровица, 2015, Правни факултет универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, стр. 198.

⁶⁸ Чл. 76, ст. 3. Закона о основама система образовања и васпитања.

⁶⁹ Чл. 76, ст. 6. Закона о основама система васпитања и образовања.

⁷⁰ Чл. 77, ст. 4. Закона о основама система образовања и васпитања

министарство. У првој години рада ИОП се вреднује тромесечно, а у свакој наредној години два пута у току радне, односно школске године.⁷¹

Законом о уџбеницима прописано је да ученици са инвалидитетом користе уџбеник чији је формат прилагођен њиховим потребама и дефинисано наставно помагало као наставно средство које се користи у образовно-васпитном раду са децом са инвалидитетом.⁷²

Основна идеја на којој се заснива нов концепт образовања је да се хендикепирана деца не одвајају од својих вршњака. Посебне школе данас представљају само нужну допуну редовног курикулума као што је то случај са посебним одељењима за специјално образовање.⁷³ Специјално образовање је адаптирано или допунско у односу на нормално образовање и део је интегралног школског система. Концепт оваквог система је да се у образовању полази од индивидуалних потреба, постизању независности и одговорног учешћа у заједници.

Иако је основно образовање номинално бесплатно те родитељи деци не плаћају школарину, родитељи ипак учествују у плаћању уџбеника и осталог прибора потребног за школу, као и у другим издацима неопходним за одлазак деце у школу и долазак деце из исте, за храну деци и друге трошкове везане за боравак деце у школу.

У школама су заступљени и педагошки асистенти који имају улогу посредника између родитеља и школе и пружају додатну педагошку помоћ деци. У школама су присутни и персонални асистенти – пратиоци који представљају подршку из домена социјалне заштите, а прописује је интерресорна комисија коју финансира локална самоуправа о чијем значају ћу писати у даљем тексту рада.

Процене говоре да је између 60 и 85 процената деце са сметњама у развоју ван васпитно-образовног система. Притом ова процена обухвата само децу која живе у породицама, а не и децу која су смештена у установе социјалне заштите (резиденцијалне установе – домове).⁷⁴

⁷¹ Чл. 76, ст. 11. Закона о основама система образовања и васпитања.

⁷² С. Влаховић, Љ. Јовчић, *op. cit.*, стр. 125.

⁷³ М. Јањић-Комар, М. Обретковић, *op. cit.*, стр. 182.

⁷⁴ Процене УНИЦЕФ-а из 2001. године су да је чак 85% деце са сметњама у развоју ван било каквог васпитно - образовног система. Процене Центра за права детета изнете у Извештају о правима детета за 2006. годину су да је око 60% деце са сметњама у развоју ван васпитно образовног система. Како не постоје прецизни подаци о укупном броју деце са сметњама у развоју у Србији (јединствен регистар), немогуће је имати и прецизне податке о њиховој укључености у образовање. Б. Јањић, „Дискриминација деце са сметњама у развоју“, у: Тркуља, Јовица (ур.), *Закључци са стручне конференције о забрани дискриминације особа са инвалидитетом и положај инвалидских организација: зборник радова*, Београд, 2009, Центар за унапређивање правних студија, фн. 1, стр. 19-20.

Када говоримо о стању у пракси, из посебне анализе која ми је служила као основа у раду, уочава се следеће: Иако се смањује број ученика који се уписује у специјалне школе, статистике показују да је мање од 1 процента ученика из специјалног образовања прешло на редовно образовање, а да је нешто више од четири процената ученика прешло из редовног образовања на специјално образовање или у специјална одељења у оквиру редовног образовања. Приликом уписа у школе, иако је строго забрањена дискриминација по било ком личном својству, родитељи често имају проблем да упишу децу у предшколско. Иако деца имају право на упис у редован вртић, често родитељи од вртића добијају негативан одговор. Вртићи у својим одговорима као разлог зашто одбијају да приме децу са сметњама у развоју наводе да већ имају деце са сметњама у развоју и да њихово наставничко особље нема довољно компетенција за рад са оваквом децом. Родитељи даље наводе да због недостатака рампи наступа физичка неприступачност деци са сметњама у развоју вртићима и школама, што је још један од разлога ниског нивоа уписа деце са инвалидитетом у вртићима. Родитељи наводе да не учествују активно у припреми ИОП-а и да се често са овим документом први пут упознају када га добију на потпис. Родитељи исто тако у неким случајевима одбијају да дају сагласност на ИОП због стида што је њихово дете посебно или због неинформисаности, мислећи да ће њихово дете на тај начин заувек бити обележено и повезујући овај вид подршке са специјалним школама. Ипак, 89 процената родитеља деце за коју је припремљен ИОП задовољни су напретком своје деце.

Општа оцена свих јесте да деци није у довољној мери обезбеђена додатна подршка, да често до логопеда морају да путују и по 10 км, да педагошки асистенти не показују довољно знања и талента у пружању подршке, да у неким градовима није обезбеђена услуга личног пратиоца, да уџбеника и наставног материјала нема у довољној мери или да нису уопште прилагођени деци са посебним потребама без обзира на чињеницу да то налаже Закон о уџбеницима, нарочито када су у питању деца која имају проблема са видом. Надокнаде за рад интерресорне комисије нису уједначене, а њихове препоруке нису правнообавезујуће, самим тим постоје и регионалне разлике у остваривању права на образовање. Иако постоје редовне обуке за рад са децом са посебним потребама у оквиру редовног образовања, тек 1/3 школа има наставнике који су спремни да пруже подршку деци са сметњама у развоју. Често наставници дозвољавају да деца са сметњама у развоју пређу у следећи разред, а да нису стекла потребна знања из претходног разреда. Такође, наставници често наводе и то да деца са сметњама у

развоју само врше притисак на здраву децу и да би било добро да се искључе из редовног образовања, нарочито ако су са интелектуалним потешкоћама.⁷⁵

1.6 Право на здравствену заштиту

Здравствени систем је од великог значаја за развој и добробит деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихових породица, пошто је први систем на који су упућени од самог рођења детета. Деца са сметњама у развоју и инвалидитетом су здравствено осигурана на основу осигурања родитеља, а уколико родитељи нису осигурани, здравствена заштита се остварује на терет буџета Републике Србије.⁷⁶

Право на заштиту здравља детета са посебним потребама, по својој природи је субјективно право, које настаје рођењем детета, а престаје смрћу физичког лица, оно је личне природе и не може се пренети правним пословима на другог.⁷⁷

Право детета на здравствену заштиту гарантовано је у свим међународним документима о заштити здравља. Ово право је опширно и детаљно дефинисано у Конвенцији о правима детета. У одредби 24. ове Конвенције се наводи да су државе уговоренице дужне да детету признају право на уживање највишег остваривог здравственог стандарда и на капацитете за лечење и здравствену рехабилитацију. Даље, државе морају настојати да ниједно дете не буде лишено права приступа услугама здравствене заштите.⁷⁸ У том смислу наведеном Конвенцијом је предвиђено да деца са сметњама у развоју имају право на пун и квалитетан живот који им обезбеђује достојанство, у коме се подстиче самосталност и самопуздање и олакшава њихово активно учешће у заједници. У свим активностима из области здравствене заштите мора се водити рачуна о најбољем интересу детета и да дете има право да изрази своје ставове о свим питањима која се њега тичу, узимајући у обзир његове године и зрелост, а у остваривању тог права биће му пружена асистенција у складу са његовим узрастом и инвалидношћу.⁷⁹

Право на заштиту здравља детета са посебним потребама начелно је утврђено Уставом Републике Србије, прописивањем да свако има право на заштиту свог

⁷⁵ Ситуациона анализа: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији, стр. 40-49.

⁷⁶ Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику, („Службени гласник РС”, 63/2010).

⁷⁷ О. Јовић-Прлаиновић, *op.cit.* стр.199.

⁷⁸ Конвенција о правима детета, чл. 24.

⁷⁹ О. Јовић-Прлаиновић, *op.cit.*, стр 195.

психичког и физичког здравља. Право на заштиту здравља даље је конкретизовано одредбама Закона о здравственој заштити и Законом о здравственом осигурању.

Неспорно је да дете са посебним потребама јесте субјект здравствене заштите и да има право на медицинско, психолошко и функционално лечење и услуге у циљу очувања и унапређења здравља, лечења или здравствену негу и рехабилитацију. Здравствени аспект права детета са посебним потребама, међутим, захтева да се таквом детету обезбеди повлашћен поступак, односно да му се признају посебна права изван уобичајеног оквира права деце на заштиту здравља.⁸⁰

Из анализе стања здравствене заштите у Републици Србији може се уочити следеће: Врло често прође много времена док се открије да код деце постоје извесне тешкоће, нарочито када су у питању ретке болести, па родитељи и деца изгубе доста времена које је најчешће најважније за лечење деце. Исто тако, када се препознају сметње у развоју и инвалидност, недостају услуге ране интервенције које су индивидуалне, фокусиране на породицу, холистичке и усредсређене на повећање способности детета. Представници система здравствене заштите су препознали да запослени немају довољно компетенција за рад са децом са сметњама у развоју и врло често не знају где би могли да упуте родитеље за пружање адекватне подршке, нарочито у првим тренуцима при сазнању дијагноза њихове деце. У Србији постоје 35 развојних саветовалишта, али нису сва у потпуности функционална. Само 12 има пријатну атмосферу. У саветовалиштима, али и у самом здравственом систему, нема довољног броја педијатара, а нарочито не оних који су посебно едуковани за рад са децом са сметњама у развоју. Такође, постоје и развојна саветовалишта за младе. Деца овде могу да добију адекватно образовање и информације о сексуалности, што је посебно важно у случајевима када су деца социјално изолована, рано искључена из система редовног образовања, а нарочито је битно за девојчице са сметњама у развоју јер су оне често изложене сексуалном злостављању. Међутим, и овде постоје извесни проблеми који се огледају у томе да су оваква деца често изложена негативним претпоставкама о њиховој сексуалности, а постоје и комуникацијске баријере као што су недоступност на знаковном језику, Брајевом писму, аудио траци и другим приступачним форматима. С тим у вези, Комитет за права детета је изразио забринутост што су приступ услугама и службама за рани развој, укључујући и упућивање на одговарајуће здравствене прегледе ограничени, посебно за децу са

⁸⁰ *Ibid.*, стр. 200.

развојним тешкоћама и децу из социјално-економски неразвијених средина, као и да постоје регионалне разлике у приступу развојним саветовалиштима у земљи. Деца су често изложена и сталним поновљањем прегледа да би могла да остваре своја права из области здравствене заштите, а то се дешава и у случајевима када су у питању стања која су непроменљива. Проблеми постоје и када је потребно лечење болести које нису директна последица одређеног инвалидитета – што укључује прегледе стоматолога, кардиолога, неуролошке и онколошке прегледе, прегледе код гинеколога итд. Врло често се рутинске интервенције обављају у општој анестезији и ако за то нема потребе, а све то због стереотипа који чак и здравствени радници имају у раду са децом са сметњама у развоју, али и због недовољних вештина потребних за адекватну комуникацију и приступ деци са сметњама у развоју.

Полазећи од међународних стандарда Породични закон признаје најважнија права детета, као и посебан парнични поступак који пружа процесне гаранције да се та права могу остварити. Овај поступак предвиђен је као виши ниво заштите, односно као допуна систему заштите дечијих права у парничном поступку. У овом поступку предмет заштите су сва права која Породични закон гарантује детету, али само као коректив, кад било које од тих права није заштићено другим поступком, самосталним и адхезионим. Поступци у спору за заштиту права детета покрећу се искључиво тужбом, а ту тужбу могу поднети дете, родитељ детета, јавни тужилац, или орган старатељства. Међутим, то право да обавесте јавног тужиоца или могућој потреби заштите права детета, имају све дечије, здравствене и образовне установе или установе социјалне заштите, правосудни и други државни органи, удружења и грађани. За спорове у вези са правима детета увек су стварно надлежни судови опште надлежности. У првом степену основни суд, а у другом степену виши.⁸¹

За област заштите права детета у Србији, поред судске заштите, врло су значајне и независне институције за заштиту људских права као што су: Повереник за заштиту равноправности, Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности и Заштитник грађана.

У овом раду се посебно бавимо значајем, функцијом и улогом Заштитника грађана у пракси и правном систему Републике Србије, са посебним освртом на утицај Заштитника Грађана у области заштите и промоције права деце са инвалидитетом.

⁸¹ С. Ћорац, „Права детета у републици Србији и специфичности поступка њихове заштите“, у: *Анали Правног факултета у Београду бр.1/2010*, 2010, стр. 413

II. ИНСТИТУЦИЈА ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА (ОМБУДСМАНА)

2.1 Појам Заштитника грађана

Појам омбудсмана потиче од старе шведске кованице „*ombudsmathr*“ у значењу „Повереник који представља“ односно представник. У ширем контексту омбудсман се назива „чуварем законитости, заштитником грађана, плебејским трибуном“ итд.⁸² Стар је два века. Шведска је 1809. успоставила правосудног омбудсмана, претходника савремене институције омбудсмана. Шведско законодавство именовало је омбудсмана да надгледа рад државне управе и судства. Имао је овлашћење не само да гони јавне функционере, већ и да води истраге и да даје препоруке влади. До раних 1960-их, институција омбудсмана могла се наћи само у неколико скандинавских држава.⁸³ Прва институција Омбудсмана ван Шведске⁸⁴ био је Омбудсман Финске (1918), а прва институција Омбудсмана изван Нордијских земаља била је институција Омбудсмана на Новом Зеланду (1962).⁸⁵

Према професору Драгану Милкову⁸⁶ историјски развој институције омбудсмана може се поделити у три таласа.

Првом таласу припадају већ поменути омбудсмани у нордијским земљама (Шведска, Финска) и на Новом Зеланду, с тим што је 1955. године изабран дански омбудсман. Од тог тренутка долази до експанзије омбудсмана по читавом свету. Дански модел омбудсмана је био једноставнији и није подразумевао контролу судова, по чему је Шведска једна од ретких земаља у свету.⁸⁷

⁸² П. Димитријевић, „Проблеми у функционисању локалног омбудсмана“, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр.49/год.46*, 2007, стр. 161

⁸³ L. C. Reif, „Transplantation and adaptation: the evolution of the human rights ombudsman“, *Boston College Third World Law Journal Vol. 31:269*, p. 269.

⁸⁴ У Шведској данас постоји неколико стотина различитих службеника који имају назив омбудсман. Омбудсмани имају синдикати, банке, осигуравајуће компаније, јавна гласила, разне јавне и приватне фондације. Влада има своје омбудсмани за заштиту потрошача, за заштиту једнакости мушкарца и жене на тржишту рада, али и парламент има свог омбудсмана под називом јуститиеомбудсман. Видети: D. Aviani, „Појам и врсте омбудсмана“, *Hrvatska javna uprava, 1/1999*, стр. 70.

⁸⁵ П. Димитријевић, *op.cit.*, стр. 161.

⁸⁶ Д. Милков, „Настанак и развој институције омбудсмана“, *Зборник радова, Правног факултета у Новом Саду 2/2018*,

⁸⁷ *Ibid*, стр. 437.

Други талас карактерише ширење ове институције на тло Африке, а 1969. изабран је омбудсман и у Северној Ирској.⁸⁸ Институција омбудсмана током шездесетих година успостављена у великом броју земаља Комонвелта. Интересовање за ову институцију је у тој мери порасло, да се већ од краја шездесетих година почиње говорити о правој «омбудсманији», као новом феномену који влада светом.⁸⁹ Различити фактори могу се навести као одлучујући за успостављање и ширење ове институције. У појединим земљама то је био процес деколонизације; у земљама са дугом демократском традицијом основни катализатор представљала је потреба за друштвеном и институционалном реформом. Афирмисане демократије у Западној Европи, Северној Америци и земљама Комонвелта, користе институцију омбудсмана да приближе управу грађанима и смање јаз који постоји између њих.⁹⁰

Трећи талас настаје током 1970-их. Поред развијених земаља све више се ова институција јавља у земљама у развоју.⁹¹

У последњој деценији прошлог века јављају се омбудсмани у земљама Јужне Америке, Африке и у земљама некадашњег Источног блока, одмах после завршетка хладног рата. У новоформираним демократским државама Источне Европе, омбудсман је као свој главни задатак имао суочавање са бројним неправилностима, које су се јављале као наслеђе корумпираних режима и бирократских апарата који су им служили. У земљама централне и јужне Америке, разлог за успостављање омбудсмана био је процесуирање озбиљних кршења људских права (из времена владавине војних хунти и диктаторских режима). У Јужној Африци, омбудсман је постављен да се бави притужбама грађана, у настојању државе да се након политике расне дискриминације (апартејда) у потпуности трансформише у демократско друштво. Какви год били конкретни разлози заједничко у деловању омбудсмана било је елиминисање злоупотребе власти и учвршћивање демократије.⁹²

На самом почетку треба направити терминолошку разлику у називу ове институције која је другачија од земље до земље. Осим интернационалног назива омбудсман у многим земљама се он преводи и прилагођава националном духу тих

⁸⁸ *Ibid.*, стр. 441-442.

⁸⁹ М. Давинић, „Комплексност процеса ширења институције омбудсмана“, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 57*, 2011, стр. 103.

⁹⁰ *Ibid.*, стр. 103-104.

⁹¹ Д. Милков, *op. cit.*, стр. 442-445.

⁹² М. Давинић, *op.cit.*, стр. 104-105.

земаља у којима ова институција функционише. Тако, на пример, у Скандинавским земљама одржао се назив „Омбудсман“ уз додатак „парламентарни“, у Француској то је „Медијатор Републике“, у Великој Британији „Парламентарни представник за управу“, у Аустрији „Народни правобранилац“. Такође, у земљама, бившим републикама СФРЈ у оптицају су различити називи – у Словенији „Заштитник човекових права“, у Хрватској „Пучки правобранитељ“, у Босни и Херцеговини „Омбудсман за људска права БиХ“, у Црној Гори „Заштитник људских права и слобода“, у Србији „Заштитник грађана“.⁹³ Термин “омбудсман”, који је, дакле, шведског порекла, добијао је у другим језицима конкретније значење и односио се, по правилу, на парламентарног повереника. Касније се значење речи омбудсман често ширило и на владине (тзв. извршне) заштитнике права грађана.⁹⁴

Распад СФРЈ је убрзао увођење омбудсмана у земљама, бившим републикама чланицама. Србија је последња увела институцију омбудсмана тј. најдуже је одолевала променама.⁹⁵

Јединствени модел функционисања и организације омбудсмана не постоји. Свака држава настоји да његов карактер и природу ове институције прилагоди својим потребама. Те разлике се уочавају већ на први поглед, у називу овог органа⁹⁶, опсегу овлашћења и надлежности, у условима и начину избора (избор од стране парламента или извршне власти) и уређивању других питања (мандат и јемства независности, поступак по притужби итд.).⁹⁷

Пред институцију омбудсмана која је постојала у земљама северног дела Европе, а која се у теорији означава као класични (скандинавски) модел, средином XX века постављени су нови захтеви, који су изискивали комплекснију улогу овог независног контролног тела. Класични омбудсман чија се надлежност експлицитно заснивала на контроли рада јавне управе, претрпео је значајне промене. Омбудсман се трансформише у тзв. „хибридни“ модел, који комбинује правни аспект заштите људских права и политичку контролу органа државне управе.⁹⁸ У Европи хибридни

⁹³ П. Димитријевић, *op.cit.*, стр. 161

⁹⁴ Видети: D. Aviani, *op. cit.*, стр. 70.

⁹⁵ Д. Милков, *op.cit.*, стр. 447.

⁹⁶ О чему је било речи у претходном пасусу.

⁹⁷ М. Радојевић, „Искуства омбудсмана у Србији“, у: *Политичка ревија бр. 04/2010*, 2010, стр. 54

⁹⁸ М. Лазаревић, „Улога омбудсмана у процесу јачања хоризонталне одговорности у политичком систему Србије“, у: *Администрација и јавне политике бр.1*, Београд, 2018, Институт за политичке студије, стр. 66.

омбудсмана уведен је у Португалији и Шпанији седамдесетих и осамдесетих година прошлог века,⁹⁹ а прва посткомунистичка држава у Европи која је увела ову институцију била је Пољска 1988. године.

Једна од новијих и обухватнијих је дефиниција Међународног института за омбудсмане (The International Ombudsman Institute) која је настала почетком овог миленијума. Према њој омбудсман се одређује као „институција уређена статутом или уставом којом руководи независни јавни функционер који прима притужбе на лошу управу (maladministration) против државних агенција, државних службеника или поступа према сопственој иницијативи. Омбудсман је овлашћен да испитује, критикује, препоручује корективне акције и објављује управне радње. Омбудсман је, као појединац, особа од кредибилитета која свој посао обавља објективно, компетентно, ефикасно и правично. Лако је доступан, служи се неформалним и ефикасним процедурама и нема овлашћења да санкционише.“¹⁰⁰

Развој успостављеног међународног оквира људских права био једно од најзначајнијих достигнућа у другој половини 20. века. У пракси се људска права првенствено баве односом између појединаца и држава. Државама је поверено да поштују и испуњавају људска права. Међутим страхоте Другог светског рата показале су да државе могу и да одступе од тога. Државе доносе законе који утичу на целокупно становништво. Моћ коју држава поседује може бити двојачко искорићена: на добробит становништва кроз заштиту и промоцију људских права, али неретко је долазило и до неуспеха државе да се придржава стандарда људских права. То је изискивало стварање међународних докумената о заштити људских права на нивоу Уједињених нација.¹⁰¹ Концепт омбудсмана за људска права је привукао велико интересовање научника и појединаца који се у пракси баве њиховом промоцијом и заштитом. У том смислу од великог значаја је чланак из 1998. године ауторке Барбаре фон Тигерстром¹⁰², у коме је дата филозофска подлога онога што је било описано као „ново лице омбудсмана“. Како она исправно примећује, улога у заштити људских права је потпуно природна за

⁹⁹ L. C. Reif, *op. cit.*, p. 288.

¹⁰⁰ The International Ombudsman Institute, How can one define The Ombudsman institution? Доступно на: <http://www.ombudsman.org.nt/how-can-one-define-the-ombudsman-institution>. Превод наведен према: М. Лазаревић, *op. cit.*, стр. 66.

¹⁰¹ V. Ayeni, “Ombudsmen as Human Rights Institutions”, Workshop 1: The Ombudsman as Human Rights Defender, Wednesday, June 10, 2009, p. 8. “Ombudsmen as Human Rights Institutions”, *Journal of Human Rights*, vol. 13, Issue 4, 2014, p. 502.

¹⁰² B. Von Tigerstrom, “The Role of the Ombudsman in Protecting Economic, Social and Cultural Rights” *The International Ombudsman Yearbook*, Volume 2, 1998, p.4. према: V. Ayeni, *op. cit.*, p. 503.

омбудсмана. Омбудсман се, као институција, заснива на начелима заштите људског достојанства и правде, и посвећен је правичном и равноправном третману свих појединаца у друштву. Његова суштинска функција била би да изједначи (уравнотежи) однос снага између владара и владајућих, обезбеђујући људима средства да се жале на пропусте оних који владају у испуњавању обавеза и поштовању права оних над којима се влада. Према Тигерстромовој традиционално занемаривана економска, социјална и културна права у делокругу су омбудсмана. Ова права су укључена у делокруг рада многих државних служби па је посао омбудсмана да их надгледа. У одговарању на појединачне жалбе или предузимању системских истрага, омбудсман често поклања пажњу, било директно или индиректно, лишавању права појединаца или група на здравље, образовање, рад, социјална давања или становање итд.¹⁰³

2.2 Заштитник грађана у републици Србији – правни оквир и делокруг рада

Омбудсман изворно речено (а код нас заштитник грађана) институција је новијег датума у правном систему Републике Србије. Ради се о самосталном и независном органу власти (на републичком и локалном нивоу), који је овлашћен да контролише поштовање права грађана, унапређује рад управе и јавних служби и стара се о законитости, целисходности и правичности поступања контролних субјеката.¹⁰⁴

Институција омбудсмана у Србији настала је тек након петооктобарских промена 2000. године доношењем одговарајућих правних аката и избором првих омбудсмана. Омбудсман је нормативно уређен на локалном нивоу (за јединице локалне самоуправе и Аутономне Покрајине Војводине) од 2002. године, а три године доцније – успостављен је посебан државни орган за Републику Србију под називом Заштитник грађана. Србија се определила за концепт увођења институције на сва три нивоа власти: републичком, покрајинском и локалном (на којем је увођење институције факултативно).¹⁰⁵ На централном нивоу, ова институција је настала Законом о заштитнику грађана из 2005. године, а, доношењем Устава Републике Србије 2006.

¹⁰³ V. Ayeni, *op. cit.*, p. 11.

¹⁰⁴ Д. Гаћеша, „Облици борбе против дискриминације особа са инвалидитетом“ Центар за унапређивање правних студија Београд, Београд 2009. година, стр. 9.

¹⁰⁵ М. Радојевић, *Преображај омбудсмана у савременим правним системима с посебним освртом на институцију Заштитника грађана у Републици Србији*. (Докторска дисертација), Београд, 2016, Универзитета у Београду, Правни факултет, стр. 602.

године, постала је и државни орган уставног „ранга“¹⁰⁶. За разлику од значења израза „локални омбудсман“ у упоредно-правној пракси, у Србији је уврежен став да се овај назив односи само на омбудсмане локалне самоуправе. Од 168 градова и општина у Србији, данас у 20 (бар формално) постоје локални омбудсмани. Институција локалног „заштитника грађана“ основана је у следећим општинама и градовима: Београду и градским општинама: Врачар, Вождовац, Раковица и Гроцка, затим у Новом Саду, Суботици, Зрењанину, Панчеву, Сомбору, Бачкој Тополи, Бечеју, Шапцу, Крагујевцу, Нишу, Краљеву, Горњем Милановцу, Смедеревској Паланци, Врању и Владичином Хану.¹⁰⁷

Институција Заштитника грађана припада групи независних регулаторних тела (институција) у Србији.¹⁰⁸

Према Уставу Републике Србије (члан 138.):

„Заштитник грађана је независан државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења.

Заштитник грађана није овлашћен да контролише рад Народне скупштине, председника Републике, Владе, Уставног суда, судова и јавних тужилаштва.

Заштитника грађана бира и разрешава Народна скупштина, у складу са Уставом и законом.

Заштитник грађана за свој рад одговара Народној скупштини.¹⁰⁹

Заштитник грађана ужива имунитет као народни посланик. О имунитету заштитника грађана одлучује Народна скупштина.“

Правни оквир и делокруг рада Заштитника грађана био је најпре одређен Законом¹¹⁰ донетим 2005. године, да би 2021. био усвојен нови, важећи, Закон о

¹⁰⁶ чл. 138. Устава Републике Србије

¹⁰⁷ С. Ђорђевић, Д. Миленковић, „Капацитети и потенцијали институције локалног омбудсмана у Србији“, *Годишњак Факултета политичких наука у Београду бр.7/2012*, 2012, стр. 27.

¹⁰⁸ Више о регулаторним телима (институцијама) у Србији видети: М. Радојевић, „Независна (регулаторна) тела и институције у Србији“, у: *Српска политичка мисао број 4/2010*, 2010, стр. 53-76.

¹⁰⁹ Из наведеног произилази да Заштитник грађана у Републици Србији спада у групу парламентарних омбудсмана.

Заштитнику грађана.¹¹¹ Нови Закон је унеколико допуњен, измењен и усаглашен са међународним прописима и Заштитнику грађана је проширио поље деловања. За потребе овог рада задржаћемо се на неким његовим деловима.

У Закону су констатоване нове области делокруга Заштитника грађана¹¹² као националне институције за заштиту од тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака, затим као механизма који прати спровођење Конвенције о правима особа са инвалидитетом и националног известиоца у области трговине људима. Заштитник грађана, сходно овом члану, има и положај посебног тела које штити, промовише и унапређује права детета.

На основу овога може се закључити да је у нашем правном систему реализована идеја о трећој генерацији омбудсмана, као националној институцији за заштиту људских права. Заштитник грађана има општу надлежност, јер не постоје омбудсмани у појединим областима (специјализовани омбудсмани), нити секторски омбудсмани.¹¹³

Заштитник грађана именује до четири своја заменика,¹¹⁴ а при томе води рачуна о заштити појединих категорија лица приликом одлучивања о специјализацији својих сарадника за обављање одређених послова, а посебно лица лишених слободе, особа са инвалидитетом, деце и лица која су жртве трговине људима.¹¹⁵

Институција Заштитника грађана у Србији припада последњем моделу или генерацији омбудсмана. У питању је институција хибридне природе присутна у транзиционим, постауторитарним и постконфликтним друштвима. Задатак „хибридних“ омбудсмана обухвата и промовисање и унапређивање заштите људских права путем едукације јавног мњења и утицаја на законодавну политику. Тако омбудсмани путем законске иницијативе и права да покрену поступак пред уставним судовима за оцену уставности и законитости правних прописа учествују у креирању правног поретка. Да би се направила јасна разлика између оваквог „хибридног“ модела

¹¹⁰ Закон о Заштитнику грађана, *Службени гласник РС*, бр. 79/05, 54/2007.

¹¹¹ Закон о Заштитнику грађана, *Службени гласник РС*, бр.105/2021.

¹¹² Члан 2 Закона о Заштитнику грађана.

¹¹³ М. Радојевић, „Омбудсман у новом руху – нови Закон о Заштитнику грађана у Републици Србији“, стр. 159.

¹¹⁴ Чл. 8, ст. 1 Закона о Заштитнику грађана.

¹¹⁵ Чл. 8, ст. 4-7 Закона о заштитнику грађана.

и класичног модела омбудсмана треба рећи да је она у томе што је основна надлежност класичног омбудсмана надзор над јавном управом.¹¹⁶

Србија се определила за увођење тзв. данског модела омбудсмана, који контролише делатност јавне управе, за разлику од тзв. шведског модела који подразумева и контролу правосудних органа.¹¹⁷ Заштитника грађана у Републици Србији каже да је „омбудсман данског типа“. Иначе било је покушаја проширења овлашћења тј. стремљења ка тзв. шведском моделу.¹¹⁸

2.3 Значај институције Заштитника грађана у заштити људских права

Народна скупштина је усвојила нови Закон о Заштитнику грађана 3. новембра 2021. године. Израда новог правног оквира трајала је доста дуго што је омогућило и да се он усагласи са последњим препорукама Венецијанске комисије о омбудсману из 2019. године¹¹⁹. У члану 2. Закона о Заштитнику грађана констатоване су нове области делокруга Заштитника грађана као националне институције за заштиту од тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака, затим као механизма који прати спровођење Конвенције о правима особа са инвалидитетом и националног известиоца у области трговине људима. Заштитник грађана, сходно овом члану, има и положај посебног тела које штити, промовише и унапређује права детета. На основу ове одредбе закључујемо, као прво, да је у нашем правном систему реализована идеја о трећој генерацији омбудсмана, као националној институцији за заштиту људских права.¹²⁰

Од значаја за тему којом се бавимо је чињеница да Заштитник грађана има општу надлежност, јер не постоје омбудсмани у појединим областима (специјализовани омбудсмани) као што је то на пример у Хрватској, нити секторски омбудсмани. У тој земљи, извршена је диверсификација делокруга основне

¹¹⁶ М. Радојевић, „Омбудсман и „лоша управа““, у: *Политичка ревија бр. 03/2011*, 2011, стр. 202.

¹¹⁷ М. Давинић, *Независна контролна тела у Републици Србији*, Београд, 2018, Досије, стр. 109.

¹¹⁸ Заштитник грађана је у току 2018. године предложио да његова надзорна овлашћења обухвате судску власт, што је покренуло јавну полемику. Међутим, то није прихваћено. Видети: М. Радојевић, „Омбудсман у новом руху – нови Закон о Заштитнику грађана у Републици Србији“, у: *Политичка ревија бр. 04/2021*, 2021, стр. 165.

¹¹⁹ European Commission for Democracy through law, *Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution (The Venice principles)*, Opinion No. 897/2017, Strasbourg, 3. May 2019, Доступно на: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e)

¹²⁰ М. Радојевић, *op. cit.*, стр. 158-159.

надлежности тако да, осим општег омбудсмана, делују омбудсмани (пучки повереници) у области заштите деце, равноправности полова и особа са инвалидитетом. Такође, имају и дечјег омбудсмана што би био специјализовани омбудсман за права детета. Интересантан је податак да је Србији више пута неуспешно покретана процедура за доношење прописа о заштитнику детета, и у време мандата Саше Јанковића (2007–2017) и Зорана Пашалића (2017–). Оба наша омбудсмана била су противници идеје о дечијем омбудсману. Као заговорници централизованог модела омбудсмана, сматрали су да би то могло негативно утицати на делотворност институције.¹²¹ Сматрало се да је довољно именовати специјализованог заменика Заштитника грађана.

Већ је речено да је данас дошло до усаглашавања надлежности омбудсмана на интернационалном нивоу. Многи омбудсмани на националном нивоу баве се и заштитом људских права и конкретније правима деце. Интересантне податке доноси извештај Међународног удружења правника (ИВА) за 2016. годину о деци и приступу правди. Упоређиване су националне праксе. Канцеларије омбудсмана имају важну улогу у обезбеђивању приступа правди за децу и младе. Ово укључује омогућавање деци да се сама жале, као и омогућавање одраслој особи да поднесе жалбу у име детета. Судови често могу бити застрашујуће окружење за децу, посебно тамо где су она у средишту спора. Канцеларије омбудсмана, уместо тога, обезбеђују начин да се притужбе деце чују на лако доступан начин, посебно зато што се већина притужби може поднети електронским путем или телефоном. Када се говори о правима деце са инвалидитетом, према поменутом извештају о деци и приступу правди Пољска је најдаље одмакла. Анкетни одговори испитаника Пољака истакли су улогу пољског Омбудсмана за децу. Независност и широка овлашћења омбудсмана позитивно утицало на положај деце у Пољској и појачало заштиту њихових права закључак је анкетираник. Тако на пример, у складу са чланом 3. пољског Закона о Заштитнику права детета, омбудсман, уставни орган државне власти, посебно се стара и пружа помоћ деци са инвалидитетом. Омбудсман може учествовати у поступцима пред Уставним судом који се тичу права детета, поднети жалбу против правоснажне судске пресуде и активно учествовати у поступцима за малолетнике.¹²²

¹²¹ *Ibid.*, стр. 159.

¹²² J. Beqiraj, S. Garahan and K. Shuttleworth, *Ombudsman schemes and effective access to justice: A study of international practices and trends*, International Bar Association, October 2018, pp. 17-18.

С обзиром на то да је тема рада заштита права деце са инвалидитетом од значаја је постојање и активност два специјализована заменика – 1) заменик који је овлашћен да се стара о заштити права особа са инвалидитетом¹²³ и који помаже Заштитнику грађана у пословима националног независног механизма за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом, у складу са законом¹²⁴; као и 2) заменик који помаже Заштитнику грађана у обављању послова заштите, промоције и унапређења права детета¹²⁵.

Као што је истакнуто у извештају Међународног удружења правника (ИВА) за 2016. годину о деци и приступу правди: приступ правди је кључан за заштиту права деце; посебно је важан за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и експлоатације и за обезбеђивање најбољег интереса деце у свим радњама које укључују или имају утицај на њих. Из тог разлога, структуре омбудсмана из низа јурисдикција се посебно фокусирају на права деце. Канцеларије омбудсмана дакле имају важну улогу у обезбеђивању приступа правди за децу и младе. Ово укључује омогућавање деци да се сами жале, као и омогућавање одраслој особи да поднесе жалбу у име детета. Поред тога, судови често могу бити застрашујућа окружења за децу, посебно тамо где су она у средишту спора. Канцеларије омбудсмана, уместо тога, обезбеђују да се притужбе деце чују на лако доступан начин, посебно зато што се већина притужби може поднети електронским путем или телефоном, и не тежи томе да то подразумева сложене процедуре.

Заштитник грађана сматра се најважнијим контролним и независним телом у држави. Републички омбудсман има статус националне институције за заштиту људских права, која се утврђује у процесу акредитације, односно испуњавања услова који се односе на уређивање и функционисање ове институције у складу са Париским принципима. Ову акредитацију врши Подкомитет за акредитацију Глобалне алијансе националних институција за људска права (GANHRI). Заштитник грађана је први пут акредитован 2010, а затим реакредитован 2016. године. Последња акредитација (за период од 2015. до 2020. године), међутим, указала је и на то да постоје озбиљни проблеми у вези с његовим положајем, јер је одложена потврда највишег статуса – А

¹²³ Често се дешава да се о правима деце са инвалидитетом говори у ширем контексту права особа са инвалидитетом.

¹²⁴ Чл. 8, ст. 5 Закона о Заштитнику грађана.

¹²⁵ *Ibid.*, Чл. 8, ст. 7.

(Accreditation status).¹²⁶ У децембру 2021. године, Заштитнику грађана Републике Србије потврђен је и највиши статус националне институције за заштиту људских права од стране Глобалне алијансе националних институција за људска права (GANHRI). Тачније, Заштитник грађана, као национална институција за људска права, почевши од 2021. године имаће и наредних пет година највиши „А“ статус. Са највишим „А“ статусом, који означава степен усаглашености рада националних институција за људска права са Париским принципима, Заштитник грађана наставиће наредних година да, уз право гласа, активно учествује у раду међународних и регионалних стручних мрежа, а има и посебно право обраћања на седницама Савета за људска права Уједињених нација.¹²⁷ Заштитник грађана је национална институција за људска права у Србији (NHRI). У својству националне институције за људска права, Заштитник грађана сарађује са Канцеларијом Високог комесара УН за људска права Комитетом УН за елиминисање дискриминације жена, Комитетом за елиминисање расне дискриминације, и тиме представља својеврсну спону међународног и националног система заштите људских права. У капацитету националне институције за људска права (NHRI) Заштитник грађана припрема одговоре на упитнике Канцеларије високог комесаријата за људска права (OHCHR), Канцеларије за демократске институције и људска права (ODHIR), OEBS-а, Комитета УН за економска, социјална и културна права и Комитета УН за присилне настанке.¹²⁸

Заштитник грађана има право да предлаже законе из своје надлежности, има право да покрене поступак пред Уставним судом за оцену уставности и законитости закона, других прописа и општих акта итд.¹²⁹

У делокруг рада Заштитника грађана када је питању заштита људских права је и могућност да без претходне најаве и ометања да прегледа места у којима се налазе лица лишена слободе, извршити посету установама социјалне заштите које пружају услугу домског смештаја деци и младима, као и одраслим и старијим лицима, изврши увид у сваком документу и податку, а у складу са Законом о тајности података.¹³⁰

¹²⁶ М. Радојевић, *op. cit.*, стр. 168.

¹²⁷ Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2021. годину, 3411-46/22, Београд, дел. бр. 6227, од 15.марта.2022. године, стр. 4-5.

¹²⁸ М. Настић, „Омбудсманско деловање у заштити људских права“, у: *Зборник радова бр.2/2019*, Нови Сад, 2019, Правни факултет у Новом Саду, стр. 504-505.

¹²⁹ Чл. 19, ст. 1 Закона о Заштитнику грађана.

¹³⁰ Чл. 25, ст. 1-3, Закона о Заштитнику грађана.

III. ПОСТУПАК ПРЕД ЗАШТИТНИКОМ ГРАЂАНА

3.1 Карактеристике поступка

У фокусу поступка пред омбудсманом јесте заштита индивидуалног права и општег јавног интереса. Омбудсман утврђује како гласи објективно правно правило и да ли је конкретно право повређено радњом управног органа или другог лица. Међутим, за разлику од судског поступка, није основни циљ омбудсмана да се утврди материјална истина, него да се споразумно реши конфликт између грађана и адресата притужбе уз минималне трошкове. Представља вансудски начин решавања спорова.¹³¹

Поступак пред омбудсманом је специфичан, у складу с природом овог органа, и његов основни циљ јесте отклањање евентуалних повреда права, односно споразумно решавање конфликта грађана и адресата притужбе. Поступак обухвата низ правила, техника и метода деловања, као што су посредовање, саветовање, консултације, неформални разговори итд. Форма поступка није једнообразна, али важе слична правила у различитим правним системима, а низ радњи је систематизован у фазе – претходног поступка, истраге и доношења или извршавања препорука и мишљења.¹³² Поступак пред Заштитником грађана обично се описује као *sui generis* (посебне врсте, самосвојан) јер је ослобођен претераних формалности и тешко се може пронаћи сличност са поступцима пред државним органима.¹³³ Закон о Заштитнику грађана прописује правила за дете и правно лице као подносилаца притужбе. Затим, јемчи да подносилац притужбе не може бити спречен у подношењу притужбе или да буде стављен у неповољнији положај због њеног подношења. Дефинише и рокове. Тако је рок за подношење притужбе три године¹³⁴, а подносилац притужбе је обавезан да у притужби наведе и одговарајуће податке.¹³⁵

Предуслов за подношење притужбе је да подносилац покуша да заштити права у одговарајућем правном поступку. Заштитник грађана у оваквим ситуацијама наступа саветодавно и подносиоца упућује на покретање одговарајућег правног поступка. Заштитник грађана не покреће поступак све док не буду исцрпљена сва правна

¹³¹ М. Радојевић, *Преображај омбудсмана у савременим правним системима с посебним освртом на институцију Заштитника грађана у Републици Србији*, стр. 318.

¹³² М. Радојевић, „Омбудсман у новом руху – нови Закон о Заштитнику грађана у Републици Србији“, стр. 166.

¹³³ М. Давинић, *Независна контролна тела у Републици Србији*, стр.122.

¹³⁴ Чл. 29, ст. 2 Закона о Заштитнику грађана

¹³⁵ М. Радојевић, *op. cit.*, стр. 166.

средства.¹³⁶ У изузетним случајевима може одступити од овог правила и покренути поступак. Међутим, у пракси најчешће се јавља проблем да грађани немају увек могућност да заштите своја права у другим правним поступцима пре обраћања Заштитнику грађана.¹³⁷

Поступак пред Заштитником грађана се покреће на основу притужби грађана (које се подносе у писаној форми или усмено на записник код Заштитника грађана) или, пак, поступак покреће по сопственој иницијативи.¹³⁸

Закон користи термине – скраћени поступак и испитни поступак, који су преузети из управног поступка. Скраћени поступак се покреће ако притужба садржи чињенице, на основу којих се омогућава решавање случаја без претходног испитног поступка.¹³⁹ Начело хитности има посебан значај за правну заштиту пред омбудсманом. Максимално убрзање поступака у вези је са ефикаснијом и економичнијом заштитом, па се у том смислу користе различити инструменти. Једно од ових већ смо поменули – скраћени поступак, а осим тога одређују се и кратки рокови за спровођење одређених радњи.¹⁴⁰ Одређене су процесне обавезе и рокови, с намером законодавца да поступак пред омбудсманом буде што експедитивнији и заштити интересе учесника у поступку, па би тако уобичајени испитни поступак требало да траје свега 15 дана¹⁴¹, а изјашњавање органа управе до 60 дана. У току поступка Заштитнику грађана су на располагању овлашћења према органима управе¹⁴². Орган управе је обавезан да обавести Заштитника грађана у року који није краћи од 15 дана, нити дужи од 90 дана од добијања „писменог извештаја“ да ли је и на који начин поступио по препоруци у којој су констатоване неправилности или незаконитости. У случају да орган управе не поступи по препоруци, Заштитник грађана може да препоручи разрешење функционера или да иницира покретање дисциплинског поступка против запосленог у органу управе. Закон у члану 42 прокламује и обавезу

¹³⁶ М. Давинић, *op. cit.*, стр. 122.

¹³⁷ *Ibid.*, стр. 123.

¹³⁸ Чл. 27, ст. 1. Закона о Заштитнику грађана.

¹³⁹ М. Радојевић, *op. cit.*, стр. 166.

¹⁴⁰ М. Радојевић, *Преображај омбудсмана у савременим правним системима с посебним освртом на институцију Заштитника грађана у Републици Србији*. стр. 321.

¹⁴¹ Чл. 31 Закона о Заштитнику грађана.

¹⁴² Чл. 25 Закона о Заштитнику грађана.

омбудсмана да сарађује са организацијама цивилног друштва и међународним организација.¹⁴³

Иако и даље треба радити на информисању грађана о постојању Заштитника грађана као и о његовој функцији и надлежностима приметан је пораст поверења, као и чињеница да је препознат у јавности. Марко Давинић је сабирањем броја људи који су се обратили Заштитнику грађана, као и броја поднесених притужби, у периоду првих једанаест година постојања ове институције (2007-2018)¹⁴⁴ дошао до импозантних бројки. Наиме, у поменутом периоду Заштитнику грађана се обратило преко 160.000 људи, а поднето му је више од 40.000 притужби.¹⁴⁵

3.2 Одабране студије случаја

У наставку биће изложене студије одабраних случаја поступака пред Заштитником грађана у области заштите права деце са инвалидитетом како би се на очигледним примерима видео сам ток поступка са пропратним коментарима.

3.2.1 Студија случаја 1

Претходне напомене: Повреда права детета са сметњама у развоју се огледала у повреди права на квалитетно образовање. Заштитник грађана је поступио по притужби бр. 178/17-05 родитеља чијем детету није била обезбеђена услуга личног пратиоца на територији града Лесковца.

Околности случаја: Одлуком о социјалној заштити грађана на територији града Лесковца, од 2014. године, није било утврђено пружање услуге личног пратиоца.

Препоруке Заштитника грађана (бр. препоруке 13-2-4475/16, дел.бр.4946) од 07.02.2017. године.

1) Потребно је да органи града Лесковца, без одлагања, детету Т.И. обезбеде услугу личног пратиоца, у складу са мишљењем Интерресорне комисије;

2) Потребно је да град Лесковац обезбеди финансијска средства за финансирање услуге личног пратиоца у 2017. години деци којој је ова услуга потребна;

¹⁴³ М. Радојевић, „Омбудсман у новом руху – нови Закон о Заштитнику грађана у Републици Србији“, стр. 166-167.

¹⁴⁴ Година 2007. је година када је први изабрани Заштитник грађана, Саша Јанковић, ступио на дужност.

¹⁴⁵ Видети: М. Давинић, *op. cit.*, стр. 135.

3) Органи града Лесковца ће упутити писано извињење детету Т.И. и притужили због пропуста који су начинили на штету детета.¹⁴⁶

У свом одговору, град Лесковац је навео да су надлежни органи управе припремили измену и допуну Одлуке о социјалној заштити и упутили Скупштини града у најкраћем року. Исто одељење је припремило и Правилник о пружању услуге личног пратиоца, у коме су детаљно дефинисани начин и поступак пружања ове услуге. Надлежни града Лесковца су, такође, упутили и извињење и обезбедили финансијска средства за потребе детета чији су родитељи упутили притужбу.

Захваљујући горе наведеној препоруци, донет је Правилник за обезбеђивање и пружање услуге личног пратиоца деци са посебним потребама на територији града Лесковца.

У том правилнику, у његовим различитим члановима, предвиђено је да захтев за пружање ове услуге подноси родитељ, односно старатељ детета.¹⁴⁷

На основу захтева родитеља/старатеља и образложеног предлога Интерресорне комисије, решење о пружању ове услуге доноси Град Лесковац, на основу одлуке Већа Града Лесковца, а саму услугу пружа Центар за социјални рад (који се овим Правилником одређује као пружилац ове услуге).¹⁴⁸

Самим правилником обезбеђено је да на територији града Лесковца дете са посебним потребама користи услугу личног пратиоца, којом се пружа подршка детету у складу са његовим индивидуалним потребама у области храњења, одржавања личне хигијене, комуникације са другима, кретања.¹⁴⁹ То, у ширем смислу, подразумева:

1. Помоћ код куће у облачењу, одржавању личне хигијене (умивања, чешљања, прања зуба), помоћ при храњењу (припремање и сервирање лакших obroka, помоћ при храњењу и држању прибора), припрему књига и опреме за вртић и школу;¹⁵⁰
2. Помоћ у заједници, што укључује:

¹⁴⁶ Препорука Заштитника грађана (бр.препоруке 13-2-4475/16, дел.бр. 4946) од 07.02.2017. године.

¹⁴⁷ Чл. 4 Правилника о условима обезбеђивања и пружања услуге лични пратилац детета, Града Лесковца.

¹⁴⁸ Чл. 2 Правилника о условима обезбеђивања и пружања услуге лични пратилац детета, Града Лесковца.

¹⁴⁹ Чл. 3 ст.1Правилника о условима обезбеђивања и пружања услуге лични пратилац детета, Града Лесковца.

¹⁵⁰Чл. 3 ст. 2 тач. 1 Правилника о условима обезбеђивања и пружања услуге лични пратилац детета, Града Лесковца.

- помоћ у коришћењу јавног превоза (улазак и излазак из средстава превоза, помоћ при куповини аутобуске карте);
- помоћ у кретању (оријентација у простору, уколико је дете са оштећењем вида, гурање колица и коришћење других помагала);
- одлазак на игралишта, односно места за провођење слободног времена, заправо подршка у игри и подршка и посредовање у комуникацији и сл., укључујући културне и спортске активности, и друге сервисе подршке, до завршетка средње школе.¹⁵¹

Услуга овог типа пружа се по основу индивидуалног плана подршке, који сачињава стручно лице пружаоца услуге (Центра за социјални рад) у сарадњи са родитељима, стручним службама предшколске, односно школске установе и васпитачем, учитељем, одељенским старешином, а на основу Мишљења ИРК, појединачно за свако дете коме се овај вид подршке пружа. Родитељ/старатељ даје сагласност на индивидуални план подршке.¹⁵²

Иако не присуствује извођењу наставе, лични пратилац је дужан да пријави било какав вид насиља или дискриминације детета коме је додељен, родитељима/старатељу, органу старатељства, педагогу, психологу, директору школе, учитељу, пружаоцу услуге.¹⁵³ Такође, дужан је да поштује телесни интегритет детета и његову личност и никако га не сме доводити у понижавајући положај.¹⁵⁴

Оно што је најважније јесте да се тај индивидуални план подршке сачињава тако да се води рачуна о здравственом стању детета, његовим способностима, могућности комуникације са другима, тако да се тачно одређује циљ подршке и временски оквир пружања услуге, водећи рачуна о евентуалним потребама за кориговање индивидуалног плана подршке када је то потребно.¹⁵⁵

Коментар: Иако је Законом о социјалној заштити, као и његовим изменама и допунама, а касније и донетим Правилником о стандардима за пружање услуга социјалне заштите, усвојеним још 2012/2013 године, прописано право деце са посебним потребама на коришћење услуге личног пратиоца за време боравка у школи,

¹⁵¹ Чл. 3 ст. 2 тач. 2 Правилника о условима обезбеђивања и пружања услуге личног пратиоца детета, Града Лесковца.

¹⁵² Чл. 15 ст.1 Правилника о условима обезбеђивања и пружања услуге личног пратиоца детета, града Лесковца.

¹⁵³ Чл. 17 ст.1Правилник о условима обезбеђивања и пружања услуге личног пратиоца детета.

¹⁵⁴ Чл. 19 ст.1Правилник о условима обезбеђивања и пружања услуге личног пратиоца детета.

¹⁵⁵ Чл. 16Правилник о условима обезбеђивања и пружања услуге личног пратиоца детета.

у многим крајевима Србије ова услуга се још увек не пружа, из разлога што неке јединице локалне самоуправе нису спремне за њено пружање. Најчешће у локалном буџету нема материјалних средстава за њено обезбеђење, а често и не постоји адекватна правна подлога на основу које би се омогућила примена ове услуге на локалном нивоу.

Сходно претходно наведеном, и један број притужби односи се на повреду права детета са инвалидитетом, односно детета са посебним потребама на пружање услуга личног пратиоца, чија је улога да му помаже у задовољавању основних животних потреба, као што су: одржавање личне хигијене, храњење, облачење и одржавање комуникације са другима, за време док је укључен у неку васпитно-образовну установу или школу, односно док је на редовном школовању, до завршетка средње школе.¹⁵⁶

Поступајући по тим притужбама, заштитник грађана је дао извесне препоруке, због којих је дошло до побољшања положаја деце са инвалидитетом, али и њихових родитеља, као и других чланова породице који се брину и старају о њима.

Заштитник грађана, поступајући по притужби родитеља детета коме није био обезбеђен лични пратилац, а чије је пребивалиште било на територији града Лесковца, упутио је горе наведену препоруку 13-2-4475/16, дел.бр.4946 од 07.02.2017. године.

3.2.2 Студија случаја 2

Претходне напомене: У Владичином Хану, 29.11.2013. године, мајка детета са посебним потребама поднела је Интерресорној комисији захтев за процену потребе за пружањем додатне подршке њеном детету. Њеном детету је било повређено право на додатну помоћ и подршку у образовању јер органи општине Владичин Хан нису успоставили услугу личног пратиоца на територији општине (број притужбе 5-2-129/15)

Околности случаја: Интерресорна комисија је органима општинске управе упутила мишљење у коме је навела да је неопходно да се, без одлагања, успостави услуга личног пратиоца.

¹⁵⁶ Одлука о измени и допуни Одлуке о социјалној заштити грађана на територији града Лесковца, број 06-1/14-I, од 26.02.2014. године (Службени гласник града Лесковца бр. 4/14 Чл. 66а).

Органи општинске управе нису поступили по мишљењу Интерресорне Комисије, јер је у свом мишљењу Комисија након спроведеног поступка навела да је поред других видова подршке у конкретном случају потребно и ангажовање пратиоца „персоналног асистента за личну помоћ детету“, уз одговарајућу финансијску накнаду мајци детета, јер дете неће прихватити друго лице, да га прати до школе и буде са њим у школи“, наводећи да је то једино решење јер на територији општине Владичин Хан није било акредитованих личних пратилаца који су прошли посебан програм акредитације.¹⁵⁷

Град је у свом одговору навео да је разлог непоступања по мишљењу Интерресорне комисије био тај што, сходно Правилнику о ближим условима и стандардима за пружање услуге социјалне заштите, мајка, као и други сродници у правој линији, брат или сестра, или брат или сестра по оцу или мајци, као и друга лица која живе са дететом у породичном домаћинству коме је оваква услуга потребна, не могу бити пружаоци услуге.¹⁵⁸

На захтев мајке, ИРК је поново упутила исто мишљење, али ни тада органи управе општине нису поступали по мишљењу, наводећи да мишљење Комисије није за њих правни акт са обавезујућом снагом, као и да, самим тим, у буџету општине нису планирана средства за ту намену.

Препоруке Заштитника грађана:

- 1) Потребно је да Општинска управа, без одлагања, детету К.П. обезбеди услугу личног пратиоца, у складу са мишљењем Интерресорне комисије ове општине;
- 2) Потребно је да Општина Владичин Хан успостави услугу личног пратиоца;
- 3) Општинска управа ће упутити писано извињење детету К.П. и притужиоцу, због пропуста који је орган управе начинио на штету детета.¹⁵⁹

Као разлоге за упућивање овакве препоруке, Заштитник грађана наводи следеће: 1. Један од циљева Закона о основама система образовања и васпитања јесте да се обезбеди пун интелектуални, емоцијални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима. Такође, деца са сметњама у развоју имају право на образовање и васпитање које уважава њихове образовне и васпитне потребе у редовном систему образовања и васпитања, уз појединачну, односно групну

¹⁵⁷ Мишљење ИРК бр. 560-16/3/2013-02 од 15.01.2014. године.

¹⁵⁸ Чл.8 ст.4 Правилник о ближим условима и стандардима пружања услуге социјалне заштите.

¹⁵⁹ Препорука заштитника грађана по притужби у поступку контроле правилности и законитости Општина Владичин Хан бр. 5-2-129/15, дел. бр. 5033 од 07. Фебруара. 2017, године стр. 1.

додатну подршку или у посебној предшколској групи или школи, а у складу са овим и посебним законима и подзаконским актима; 2. Правилником о ближим условима и стандардима за пружање услуге социјалне заштите предвиђен је овакав вид индивидуалне практичне подршке укључивања деце у редовно школовање и заједницу, ради успостављања што већег нивоа њихове самосталности; 3. Инклузивно образовање није само образовање деце са инвалидитетом, већ све деце у образовном систему и моделу који је толерантан на разлике и у коме се негују и подстичу индивидуалне способности сваког детета. Самим тим, мишљење Интерресорне комисије опредељује начин и модел како ће се та обавеза спровести, а детету обезбедити ова услуга. Обавеза Општинске управе Владичин Хан да детету обезбеди услугу додатне подршке произилази из закона и горе цитираног правилника.

Како је детету нанета штета, која је у многим сегментима ненадокнадива или тешко надокнадива, с обзиром на чињеницу да деца расту и развијају се, а да детету три године није пружена ова подршка, органима Управе је наложено да по препоруци поступе у року од 30 дана, обезбеђујући све оно што је неопходно како би се овај велики пропуст макар мало ублажио.¹⁶⁰

Накнадним достављањем одговора органа Управе, односно обавештењем које је достављено заштитнику грађана, навела је да је поступила по све три тачке препоруке.¹⁶¹

Тако је и у овом случају оправдана улога Заштаника грађана као некога ко контролише законитост и правилност рада органа Управе и његов значају у побољшању положаја свих чије интересе он штити.

3.2.3 Студија случаја 3

Претходне напомене: Повреда права детета са инвалидитетом од стране органа Града Ниша у овом случају огледала се у чињеници да исти нису обезбедили адекватне услове за квалитетан живот детета са инвалидитетом, његово образовање и остваривање помоћи породици у процесу реализације права њиховог детета са сметњама у развоју.

¹⁶⁰ Одговор органа, општина Владичин Хан, општинска управа-Обавештење-веза бр. 5-2-129/15, деловодни број 5033 од 07. фебруара 2017. године стр.6.

¹⁶¹ Одговор органа, општина Владичин Хан, општинска управа-Обавештење-веза бр. 5-2-129/15, деловодни број 5033 од 07. фебруара 2017. године стр.7.

Околности случаја: У следећем примеру Републички заштитник грађана, посредством Заштитника грађана из Ниша, примио је а касније и поступао по притужби коју је, у име своје мале штићенице М.Р., упутио њен старатељ. У притужби је указано да тужиља живи заједно са својом унуком, малолетном М. Р., која болује од целебралне парализе и креће се уз помоћ инвалидских колица, те је њено кретање отежано. Услед карактеристика објеката у коме живи, она не може да напусти стан, због чега не похађа редовно школу, већ се образује тако што два пута седмично има кућну наставу.

Како постоји проблем око правног статуса, односно власништва над станом у којем малолетна девојчица живи са својом баком, којој је поверена на старатељство након смрти њених родитеља, њена бака и остали станари не могу самостално да предузму грађевинске радове како би обезбедили приступачност објекту.

Услед овакве ситуације, њој је повређено право на становање, као и право на васпитање и образовање, јер свако дете има право на редовно образовање у школи. На овај начин, девојчица је приморана да се школује код куће, где јој само два пута седмично долази учитељица. Услед непоступања бројних органа Града Ниша, попут Секретаријата за имовинско-правне послове, дечију и социјалну заштиту који су се огласили ненадлежним за решавање овог проблема који је трајао годинама, девојчици је нанета ненакнадива штета, јер услед раста и развоја детета, потребно је да је то прати и образовање, у складу са њеним узрастом.

Препоруке: Због овог проблема Заштитник грађана је упутио следеће препоруке:

1. Да је потребно да органи града Ниша, у сарадњи са Републичком дирекцијом за имовину, Нишавским управним округом и Центром за социјални рад „Свети Сава“, предузме одговарајуће мере како би се малолетној М.Р. обезбедили адекватни животни и стамбени услови, у складу са њеним потребама;
2. Да је потребно да органи града Ниша, у сарадњи са школом „14. октобар“ из Ниша и Центром за социјални рад, обезбеде додатну помоћ и подршку у циљу редовног образовања и васпитања, и социјално укључивање.¹⁶²

Коментар: У конкретном случају, сматрамо да је морала да постоји боља међусекторска сарадња и да није смело да постоји пребацивање одговорности са једних органа на друге. Како је за заштиту права деце предвиђен хитан поступак, није смело

¹⁶² Препорука Заштитника грађана 13-12-2802/16 од 6.07.2018. године.

да се толико одуговлачи са решавањем овог проблема, јер је изгубљено драгоцено време за дете којем су повређена фундаментална људска права, те је наступила ненакнадива штета за дете, које није могло да се креће ван стана у којем живи, и то не само када је требало да одлази у школу већ и када би пожелело да, на пример, са баком изађе да прошета на свежем ваздуху. Сматрамо да је овде учињен велики пропуст и да у неким ситуацијама треба деловати и када се чини да не постоји законско решење, да је свако ко је знао за наведену ситуацију морао да предузме неку алтернативну меру (на пример, да се обезбеди неко лице из школе које би могло да се са дететом спушта низ степенице да би могло да одлази у школу), а не да се само задовољи форма где дете два пута недељно посећује учитељица. Потребно је, дакле, омогућити да се због интереса деце са инвалидитетом омогући поступање упркос постојећим законским правилима, ако је то, очигледно, учињено у доброј вери (лат. *bona fides*). У овом случају, комшије детета са инвалидитетом биле би у могућности да детету обезбеде физички прилаз до четвртог спрата зграде без било каквог каснијег санкционисања таквог поступања, јер систем мора да буде функционалан и прилагодљив потребама друштва, а не да се држи пуког слова на папиру, које се руководи неким уобичајеним ситуацијама, занемарујући изузетке (јер, иако су ретки, они ипак постоје у нашем друштву).

3.2.4 Студија случаја 4

Претходне напомене: У овом примеру из праксе, мајка детета са сметњама у развоју обратила се Заштитнику грађана јер је њеном детету повређено право на квалитетно образовање, односно, притужила је на рад Министарства просвете.

Околности случаја: Њена ћерка је, по завршетку основне школе, полагала завршни испит – тест из српског језика полагала је по индивидуалном образовном плану са измењеним образовним стандардом, коју је за њу био посебно припремљен (ИОП2). Комбиновани тест и тест из математике полагала је као и остали ученици. На крају тестирања, извршено је бодовање њеног знања. У складу са законом, њена мајка је предала молбу са образложењем, која је садржала име и презиме детета, његове евентуалне афинитете, жеље, бодове из школе, итд. Наиме, дете са сметњама у развоју не попуњава листу жеља, јер се упис врши на основу мишљења здравствене Комисије, а расподелу врши Окружна уписна комисија, тако што доноси решење или упут, а све на основу предлога СТИО (Стручни тим за инклузивно образовање школе) и у сарадњи са родитељима, а све то у складу са са афинитетим и жељама детета са сметњама у

развоју. Једна од жеља детета је била да упише образовни профил средње школе који је те школске године уведен као огледно одељење. Окружна комисија је њено дете распоредила у одељење које није било обухваћено молбом притужиље. У образложењу стоји да прве две жеље не могу бити испуњене јер дете није освојило довољан број бодова, док трећу по реду школу које је дете навело у листи жеља дете не може да упише јер је реч о огледном одељењу.¹⁶³ Незадовољна одлуком Окружне комисије мајка се обратила Министарству просвете. Министарство је одговорило да не може удовољити захтеву, да је директор школе надлежан за законитост рада и да се обрати директору школе за премештај детета у жељено одељење.

Министарство је, такође, у свом образложењу навело да огледно одељење представља нешто ново и за ученике и за наставнике, а за ученике са ИОП потребна је индивидуализација. Оглед се прати и његови ефекти вреднују како би се увео у систем, а тек по увођењу у систем, ученици са сметњама у развоју би се могли уписивати у те образовне профиле, јер се тек тада за њих може извршити индивидуализација, што подразумева прилагођавања наставног плана и програма.¹⁶⁴

Након спроведеног поступка, утврђен је пропуст које је начинило Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Пропуст се огледао у томе што споменуто Министарство није обезбедило упис ученице Ј.Т. са сметњама у развоју у средњу школу, у складу са законом и способностима ученице.

Препоруке Заштитника грађана су биле следеће:

1. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја, у сарадњи са ученицом Ј.Т. и њеним родитељима, размотри премештај ученице из одељења које тренутно похађа у одељење образовног профила који одговара њеним способностима;
2. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја, уколико, поступајући по препоруци, у сарадњи са родитељима и ученицом утврди да је у најбољем интересу ученице Ј.Т. да школовање настави у одељењу другог образовног профила, обезбеди премештај ученице у то одељење;
3. Потребно је да се Министарство просвете, науке и технолошког развоја извини ученици Ј.Т. и њеним родитељима због учињених пропуста на штету детета;

¹⁶³ Решење Окружне уписне комисије број 920-424-611-113/2015-03 од 08. 07. 2015. године.

¹⁶⁴ Акт Министарства број 614-02-01346/2015-02 од 02. 11. 2015. године.

4. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја приликом стручних упутстава о спровођењу уписа ученика у средњу школу за школску 2017/2018. и наредне године, обезбеди да се сви образовни профили и облици образовања учине доступним свим ученицима, без обзира на њихова лична својства, уз поштовање начела и правила инклузивног образовања.¹⁶⁵

У свом образложењу, и коме наводи разлоге због чега је упутио овакву препоруку, Заштитник грађана је навео да се приликом одлучивања, у оваквој и свим сличним ситуацијама, једино мора водити рачуна о томе да ли конкретан облик, начин и врста образовања обезбеђују квалитетан физички и ментални развој у складу са дететовим афинитетима и способностима.

Коментар: Сматрамо да је овакво поступање заштитника грађана било сасвим исправно, те да није смело да долази до пребацивања одговорности са једне надлежне комисије или надлежног органа на други, већ да је и сама Окружна комисија, као први орган који поступа у оваквим ситуацијама, требало да поступи како и прописи налажу – да стави наведену девојчицу у привилеговани положај, јер је то у овом случају било оправдано. Наиме, очигледно је да је девојчица имала сасвим солидно предзнање из основне школе, нарочито на основу тога што тест из математике на завршном испиту није полагала по ИОП-у, већ по редовном програму, као и остали њени вршњаци, и да је на тај начин девојчица била стављена у равноправни положај и изједначена са осталом децом, што и јесте циљ образовања – да сва деца у том систему имају једнак и равноправан положај.

¹⁶⁵ Препорука Заштитника грађана 5-2-227/15

IV. ПРАКСА ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ И УНАПРЕЂЕЊА ПРАВА ДЕЦЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ (2017-2022)

4.1 Пракса Заштитника грађана током 2017. године

Табела бр.1 Процентуални приказ односа између укупног броја притужби и броја притужби у различитим категоријама права деце са инвалидитетом.

Укупан број примљених притужби	Укупан број примљених притужби у области права детета	Удео примљених притужби у области права детета у односу на укупан број притужби (изражено у процентима)
4060	340	8,23 %
	Право на поштовање најбољих интереса детета	45.90 %
	Право на правилан развој детета	4.63 %
	Права детета са сметњама у развоју на квалитетан живот и посебну заштиту државе	4.62%
	Право на проверу начина	

	збрињавања детета под надзором државе 2,31 %
	Право детета на изражавање сопственог мишљења 0,77%

Табела бр.2. Процентуални приказ односа између укупног броја препорука и препорука из области права детета

Укупан број упућених препорука Заштитника грађана органима управе	Број упућених препорука у области права детета	Удео упућених препорука у области права детета у односу на укупан број препорука упућених од стране заштитника грађана органима управе (изражено у процентима)
490	115	23%

Из редовног годишњег извештаја Заштитника грађана за 2017. годину ¹⁶⁶ не види се колики се број препорука, од укупно упућених препорука у области права детета, односи на повреде права деце са инвалидитетом.

Заштитник грађана је у 2017. години упутио 490 препорука органима управе, а од тога се 115 препорука односи на област права детета, што је показатељ да је ова област на другом месту по броју упућених препорука, односно 23% од укупно упућених препорука, одмах иза препорука упућених у области родне равноправности (283 препоруке). Од тих 115 препорука, у извештајном периоду истекао је рок за поступање за 58 препорука, а поступано је у случају 55 препорука.

Највећи број примљених притужби Заштитник грађана одбаци због тога што нису испуњени законом прописани услови за поступање по њима. Заштитник грађана исте одбацује због ненадлежности, неблаговремености, преурањености,

¹⁶⁶ Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2017. годину, 161-3/18, Београд, дел.бр. 6251, од 15. марта 2018. године.

анонимности и неуредности. У ситуацијама када Заштитник грађана то учини, грађанима пружа саветодавну помоћ тако што их упути надлежном органу или их посаветује о расположивим правним средствима.

У овој извештајној години, у 340 предмета везаних за права детета указано је на 467 повреда (у првој табели наведене су оне повреде за које сматрам да су од значаја за права деце са инвалидитетом).

Органи управе на чији се рад односи највише притужби у области права детета су: установе и друге јавне службе (56,32%), министарства (20,5%) и органи локалне самоуправе (7,97%), итд.

4.1.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом

У овом извештају, између осталог, стоји да су Центри за Социјални рад у ову извештајну годину ушли са смањеним бројем стручних радника, за око 7,5 % и са 10% мањем бројем водитеља случаја у односу на претходну годину. Стога је Комитет за права детета држави препоручио да измени и допуни прописе који су ограничили запошљавање у јавним институцијама, како мере штедње не би даље негативно утицале на квалитет и ефикасност услуга за децу.

Заштитник грађана је, с тим у вези, дао следеће предлоге за побољшање положаја детета са инвалидитетом у поступцима пред надлежним органима управе:

1. Народна Скупштина треба да размотри предлоге закона о изменама и допунама Закона о раду и Закона о финаснијској подршци породици са децом, које је поднео Заштитник грађана у циљу унапређења подршке породицама са тешко болесном децом и децом са сметњама у развоју и инвалидитетом;
2. Влада Републике Србије треба да размотри иницијативу Заштитника грађана и припреми и упути на усвајање Предлог Закона о потврђивању Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о процедури подношења притужби Комитету за права детета Уједињених Нација, измени донете мере економске штедње којима је угрожен животни стандард деце, умањен број и квалитет услуга за децу и број запослених професионалаца за пружање услуга деци итд.

4.1.2 Област образовања деце са инвалидитетом

Заштитник грађана у свом редовном годишњем извештају за 2017. годину наводи да је образовни план и програм који се тиче инклузивног образовања такав да не прати потребе деце са аутизмом и не доприноси развоју њихових талената.¹⁶⁷

Заштитник грађана је у области образовања упутио неколико предлога за побољшање положаја деце у односу на органе управе.

Неки од предлога значајних за унапређење права деце са инвалидитетом у области образовања су:

- a. Министарство просвете, науке и технолошког развоја треба да измени правилнике јер не обезбеђује одговарајући и потребан број стручних сарадника и у усклади их са потребама ученика, посебно у спровођењу инклузије, додатне подршке у образовању и заштити деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања;
- b. Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство здравља, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и јединице локалне самоуправе треба да обезбеде одговарајуће облике подршке у образовању, као и финансијска средства за пружање прописаних услуга. итд.

4.1.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом

Заштитник грађана наводи да у овој области постоји континуирани пад обавезне имунизације деце, што је кулминирало ширењем епидемије малих богиња. Такође, наводи да у Републици Србији не постоје референтне установе за рано дијагностиковање и лечење особа и деце са аутизмом.

Један од предлога Заштитника грађана у овој области био је да Министарство здравља треба да обезбеди да установе примарне здравствене заштите у свакој општини имају развојна саветовалишта и саветовалишта за адолесценте, ради остваривања ефикасне превентивне здравствене заштите деце.

4.1.4 Област остваривања права на партиципацију

Исте године одржана су и два редовна састанка Панела младих саветника, који окупља 30 деце узраста од 13 до 17 година из свих крајева Србије, на којима су разговарали о припремама истраживања на тему вршњачког насиља у школама, такође тема састанака била је и врњачка едукација о правима детета, током Дечије недеље, која је реализована посетама 5 основних и средњих школа у Апатину, Сремској Митровици, Кучеву, Ужицу и Крушевцу.

4.2 Пракса Заштитника грађана током 2018. године

Табела бр.3.Процентуални приказ односа између укупног броја притужби и броја притужби у различитим категоријама права деце са инвалидитетом.

Укупан број примљених притужби	Укупан број примљених притужби у области права детета	Удео примљених притужби у области права детета у односу на укупан број притужби (изражено у процентима)
338	254	7,61%
	Право на поштовање најбољих интереса детета 48,59%	
	Право на правилан развој детета 5,64%	
	Права детета са сметњама у развоју на квалитетан живот и посебну заштиту државе 2,82%	
	Право на проверу начина збрињавања детета под надзором државе 1,25%	
	Право детета на изражавање сопственог мишљења 0,94%	

Табела бр.4.Процентуални приказ односа између укупног броја препорука и препорука из области права детета. Из извештаја се не види број препорука у области права детета са инвалидитетом.

Број препорука органима управе	Број препорука у области права детета	Удео упућених препорука у области права детета у односу на укупан број препорука упућених од стране заштитника грађана органима управе (изражено у процентима).
305	58	19.01%

Заштитник грађана је у 2018. години органима управе упутио **305** препорука, од чега се **58** препорука односе се на област права детета, што је показатељ да је ова област на трећем месту по броју упућених препорука – са **19,01%** упућених препорука, одмах иза препорука упућених у области родне равноправности (144 препорука или 50% укупно упућених) и оних упућених управним ресорима (68 препорука), а све препоруке дате су након спроведеног контролног поступка. Од тих 58 упућених препорука, 6 су доспеле у извештајном периоду. Од шест доспелих препорука, четири препоруке су прихваћене а две нису, што, дакле, чини 66,67% прихваћених препорука.

Од 138 предмета решених у 2018. години, а на основу притужби поднетих у години пре, у скраћеном контролном поступку Заштитник грађана упутио је 2 препоруке, док је у спроведеном котролном поступку упутио 5 препорука.

Дакле, у области права детета Заштитник грађана је указао на 358 повреда права, а од тога се највиши број повреда односио на посебна права детета (319 повреда). Када су у питању деца са сметњама у развоју и њихово право на квалитетан живот и посебну заштиту, процентуално је приказано да је у 2,82% случајева повређено ово њихово посебно право.¹⁶⁸

У недељи посвећеној људским правима одржан је састанак Панела младих саветника Заштитника грађана, и у директном разговору са децом истакнуте су теме важне за њихово одрастање, развој и образовање, а деца су дала своје процене индикатора и мера за остваривање ових права.

¹⁶⁸ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2018. годину, 3411-69/18 Београд, дел.бр. 7599, од 15. марта 2019. године, стр. 17-19, 23-25.

4.2.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом

Кључни системски извештаји у социјалној заштити деце са инвалидитетом на које указује Заштитник грађана јесу да су изменама и допунама Закона о буџетском систему остала на снази ограничења у запошљавању у јавним службама, од којих бројне немају одговарајући број запослених за обезбеђивање услуга и сервиса за децу са инвалидитетом, те да, због мера штедње, деци нису у довољној мери доступне услуге и сервиси. Даље, Заштитник грађана наводи да је неопходно обезбедити адекватан број запослених у социјалној заштити, и стога је предложио да Влада треба да планира и предузима мере економске политике без угрожавања права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета, те да измени донете мере економске штедње и прописе који су ограничили запошљавање у јавним институцијама; да донесе нови Национални план акције за децу и Националну стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља, у складу са препорукама Заштитника грађана и Комитета УН за права детета.

4.2.2 Област образовања деце са инвалидитетом

У овој области, Заштитник грађана наводи да, поред евидентног напретка, образовање деце којој је потребна додатна подршка захтева интензивније активности, посебно на локалном нивоу. Заштитник грађана је, у том погледу, јавности представио посебан извештај „Инклузивно образовање – Услуга додатне подршке деци и ученицима у образовању“, у коме је указао на то да и даље постоје проблеми и недостаци, пре свега у недовољно развијеним услугама додатне подршке деци са сметњама у развоју (на локалном нивоу), и да тај процес треба да буде далеко делотворнији.

Неки од предлога Заштитника грађана за побољшање положаја детета у односу на органе управе су:

- Министарство здравља, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарство просвете, науке и технолошког развоја треба да, у сарадњи са другим органима, обезбеде број здравствених радника, стручних радника и стручних сарадника у школама који одговарају потребама деце;

- Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство за рад, борачка и социјална питања и органи јединице територијалне аутономије и локалне самоуправе треба да интензивирају активности и повећају улагања ради успостављања

услуга укључивања у заједницу и редован систем образовања и васпитања за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, ромску децу, сиромашну децу и децу у уличној ситуацији.¹⁶⁹

4.2.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом

У овој извештајној години Заштитник грађана није посветио посебну пажњу овој области када су у питању деца са инвалидитетом.

4.3 Пракса Заштитника грађана током 2019. године

Табела бр.5. Процентуални приказ односа између укупног броја притужби и броја притужби у различитим категоријама права деце са инвалидитетом

Укупан број примљених притужби	Укупан број примљених притужби у области права детета	Удео примљених притужби у области права детета у односу на укупан број притужби (изражено у процентима)
3276	223	6,81%
	Право на поштовање најбољих интереса детета 45,41%	
	Право на правилан развој детета 6,70%	
	Права детета са сметњама у развоју на квалитетан живот и посебну заштиту државе 3,72%	
	Право на проверу начина збрињавања детета под надзором државе 2,48%	
	Право детета на изражавање сопственог мишљења 0,50%	

¹⁶⁹ Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2018. годину, *op.cit.* стр. 27.

Табела бр.6. Процентуални приказ односа између укупног броја препорука и препорука из области права детета.

Број препорука органима управе	Број препорука у области права детета	Удео упућених препорука у области права детета у односу на укупан број препорука упућених од стране заштитника грађана органима управе (изражено у процентима).
736	43	5,63%

*Из редовног годишњег извештаја Заштитника грађана за 2019.годину не види се колики се број препорука, од укупно упућених препорука у области права детета односи на повреде права деце са инвалидитетом.

У 2019. години, у класификацији повређених права, највећи број повређених права односио се на економска и политичка права, права на добру управу, социјална и културна права, а опет су на самом врху – одмах иза претходно набројаних – повреде посебних права у области права детета (чак 403).¹⁷⁰ Један део притужби од укупног броја примљених је одбачен, док су неке притужбе одбијене као неосноване.

Решавајући по притужбама, Заштитник грађана је упутио **736 препорука** органима управе. Број препорука проистеклих из контролног поступка је 239 – 98 је доспело, а органи управе су поступили по њих 81 (82,65%). Из скраћеног контролног поступка број препорука је 497, а у року за извршење органа управе по препоруци Заштитника грађана, исти органи управе су поступили исто толико.¹⁷¹

Од **763 препорука**, у 2019. години чак 118 или скоро 50% односи се на ресоре управе. У области права детета упућено је **43 препорука**, што је у процентима у односу на укупан број упућених препорука **5,63%**. Све упућене препоруке у овој области су доспеле у извештајном периоду и све су прихваћене од стране надлежних органа.¹⁷²

У истој години заштитник грађана је у области права детета примио укупно 223 притужбе, од чега је окончао рад на 137 предмета. Из скраћеног контролног поступка упутио је 12 препорука, из спроведеног контролног поступка упутио је једну препоруку, што је 8,76% или 0,73 %.¹⁷³

¹⁷⁰ Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2019. годину, 3411-141/20, Београд, дел.бр. 9619 од 15.марта. 2020. године, стр. 23.

¹⁷¹ *Ibid.*, стр. 25.

¹⁷² *Ibid.*, стр.31.

¹⁷³ *Ibid.*, стр. 31.

И у овом извештају Заштитник грађана је упозоравао да мере штедње које се односе на забрану запошљавања у јавном сектору никако не смеју бити на уштрб заштите и остваривања права деце.

У овој години Заштитник грађана је започео реализацију пројекта „Партиципација на делу“, у којој су учествовали представници ђачких парламената средњих и основних школа. У интерактивним радионицама, деца су указивала на проблеме са којима се сусрећу. Усвојен је Правилник о педагошком асистенту и Правилник о стручно-педагошком надзору, што је од значаја за инклузивно образовање.

4.3.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом

Заштитник грађана у овој области указује на неопходност запошљавања већег броја радника у систему социјалне и здравствене заштите, јер је број запослених у Центрима за социјални рад смањен за петину – број корисника је у истом периоду повећан за 11%, док је број пријављених случајева насиља у центрима за социјални рад увећан за 161%.

Мере штедње које је увела Влада Републике Србије довеле су до престанка финансирања Свратишта за децу са улице, недостатка васпитача и неговатеља у домовима за децу. Стога су неки од предлога Заштитника грађана у овој области били да:

- Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Републички завод за социјалну заштиту и органи јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе треба да ојачају подршку деци и младима који напуштају институционалну и алтернативну бригу, као и програме за њихово осамостаљивање и интеграцију у друштво, тако што ће им обезбедити приступ адекватном становању, запошљавању, правним, здравственим и социјалним услугама и могућностима за даље образовање, стручно усавршавање и друге обуке.¹⁷⁴

- Влада треба да планира и предузима мере економске политике без угрожавања права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета и да обезбеди довољан број стручних радника у установама социјалне заштите;

- Такође, треба да предложи измене и допуне постојећих прописа или доношење нових којима треба обезбедити нова права и мере подршке за родитеље тешко болесне

¹⁷⁴ *Ibid.*, стр. 40.

деце и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом којој је неопходна стална нега и помоћ, у складу са предлозима и препорукама Заштитника грађана и да право на накнаду зараде због одсуства ради посебне неге детета не буде условљено тиме да дете није остварило права на додатак за помоћ и негу другог лица.¹⁷⁵

4.3.2 Област образовања деце са инвалидитетом

Заштитник грађана указује на то да у многим јединицама локалне самоуправе и даље постоје листе чекања за остваривање услуге „Лични пратилац“, као врло значајне за што нормалније функционисање деце са посебним потребама за време наставе у школи. Усвојен је Правилник о педагошком асистенту, као и Правилник о стручно-педагошком надзору, што је од значаја за инклузивно образовање.

У том смислу, неки од предлога Заштитника грађана у овој области су:

- да Влада треба да планира и предузима мере економске политике без угрожавања права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета, те да обезбеди довољан број стручних сарадника у установама образовања;

- да предложи измене и допуне закона којима ће се прописати и уредити право детета на партиципацију у образовно-васпитним установама и обавезе установа и органа да обезбеђују партиципацију деце и ученика на свим нивоима образовања и васпитања који одговарају њиховим потребама.

4.3.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом

Заштитник грађана у извештају наводи да многе здравствене установе не желе да прегледају децу уколико њихова здравствена књижица није оверена, а у непосредној комуникацији са здравственим установама затражио је да се одмах прекине са таквом праксом.

Стога су, између осталих, препоруке Заштитника грађана које су се тичале деце са инвалидитетом у овој области биле да:

¹⁷⁵ *Ibid.*, стр. 39.

- Влада треба да планира и предузима мере економске политике без угрожавања права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета, и да обезбеди довољан број здравствених радника.¹⁷⁶

4.4 Пракса Заштитника грађана за 2020. годину

Ову извештајну годину обележила је пандемија вируса корона, која је изменила животе свих грађана у економском, егзистенцијалном и социјалном смислу, али и у смислу остваривања људских права. Институција Заштитника грађана је у овој години забележила пораст броја обраћања грађана за 67 % у односу на 2019. годину.¹⁷⁷

Табела бр.7. Процентуални приказ односа између укупног броја притужби и броја притужби у различитим категоријама права деце са инвалидитетом.

Укупан број примљених притужби	Укупан број примљених притужби у области права детета	Удео примљених притужби у области права детета у односу на укупан број притужби (изражено у процентима)
5056	427	8,45%

*У овој извештајној години није парцијално приказан проценат притужби у различитим областима права детета.

Табела бр.8. Процентуални приказ односа између укупног броја препорука и препорука из области права детета.

Број препорука органима управе	Број препорука у области права детета	Удео упућених препорука у области права детета у односу на укупан број препорука упућених од стране заштитника грађана органима управе (Изражено у процентима).
726	64	8,81%

*Из редовног годишњег извештаја Заштитника грађана за 2020.годину не види се колики се број препорука, од укупно упућених препорука у области права детета односи на повреде права деце са инвалидитетом.

Број примљених предмета износио је 5.056, од чега су 4.892 притужбе. Од тога, 427 предмета се односило на права детета. Заштитник грађана је укупно упутио 726 препорука, од чега 64 препоруке у области права детета, што је од укупног броја упућених препорука 8,81 %.¹⁷⁸

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2020. годину, 3411-38/21, Београд, дел. бр. 5987, од 15.марта.2021. године, стр. 4.

¹⁷⁸ *Ibid.*, стр 31.

Од 64 препорука, у року за поступање по препоруци Заштитника грађана било је њих 36, а органи управе су поступили по 27 препорука, што показује да је 75 процената прихваћено. Из скраћеног контролног поступка упућено је 15, а из спроведеног контролног упућено 7, што када упоредимо са претходном годином, када су биле упућене 43 препоруке, показује да је проценат упућених препорука порастао за 50 процената. У области права детета, у 427 предмета указано је на 645 повреда права, које се најчешће односе на поштовање најбољег интереса детета, право на заштиту од занемаривања и злостављања, и право на одржавање личних контаката са особама са којима не живи.¹⁷⁹

Заменица Заштитника грађана за права детета присуствовала је састанцима Европске мреже омбудсмана и том приликом је истакла да је веома значајно да доносиоци одлука у свакој држави „гледају кроз призму“ права детета, да децу и младе консултују када се доносе политике које имају утицаја на њих и остваривање њихових права, да приликом осмишљавања промена путем нових законских решења или мера увек размишљају да ли ће и на који начин новонастале промене утицати на живот сваког детета посебно.

Заштитник грађана је у извештајном периоду организовао више онлајн састанака са члановима Панела младих саветника, на којима су деца и млади, између осталог, навели да им је пандемија заразне болести ковид ускратила право на квалитетно образовање и дружење.

4.4.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом

У овој години заштитник грађана указује на то да, 12 година после доношења Правилника о хранитељству и девет година од доношења новог Закона о социјалној заштити, хранитељство није развијено у пуном обиму а нарочито не онако како то предвиђа нормативни оквир, те да хранитељским породицама није обезбеђена специјализована подршка.

Предлози Заштитника грађана за побољшање положаја детета у односу на органе управе, а у области социјалне заштите били су: да Влада треба да планира и предузима мере економске политике без угрожавања права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета, те да обезбеди довољан број стручних радника у установама социјалне заштите. Такође, Влада треба да

¹⁷⁹ *Ibid.*, стр. 25-30, 35-38.

предложи измене и допуне постојећих прописа или доношење нових, којима треба обезбедити нова права и мере подршке за родитеље тешко болесне деце и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом којима је неопходна стална нега и помоћ, у складу са предлозима и препорукама Заштитника грађана, и да право на накнаду зараде због одсуства ради посебне неге детета не буде условљено тиме да дете није остварило право на додатак за помоћ и негу другог лица, итд.

4.4.2 Област образовања деце са инвалидитетом

За овај извештајни период Заштитник грађана наводи да је пандемија вируса корона деци ускратила право на квалитетно образовање и дружење, да је повратак деце у школске клупе, регуларна настава и дружење са вршњацима – главна жеља ученика основних и средњих школа широм Републике Србије.

4.4.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом

Право детета на пратиоца током стационарног лечења није обезбеђено у свим стационарним здравственим установама. Ово право се остварује у зависности од здравствене установе у којој се дете лечи, те је Заштитник грађана упутио препоруку Министарству здравља да предузме мере из своје надлежности како би био отклоњен пропуст у раду здравствених установа у којима се деца стационарно лече, као и да наложи здравственим установама да своје правилнике о кућном реду ускладе са одредбама прописа из области здравствене заштите, и на тај начин омогуће да пратилац детета до 15 година борави у установи са дететом током лечења.¹⁸⁰

4.4.4 Утицај прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права деце са инвалидитетом

Годину 2020. обележила је пандемија коронавируса. У извештају Заштитника грађана за ову годину нису детаљно разрађени сви аспекти. Тек јануара 2022. године публиковани су резултати детаљне анализе поменутог периода у виду посебног извештаја¹⁸¹ Заштитника грађана.

¹⁸⁰ *Ibid*, стр. 38-40.

¹⁸¹ *Посебан извештај Заштитника грађана о утицају прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права детета*, Београд, 2022, Заштитник грађана.

Наиме, Светска здравствена организација прогласила је 11. марта 2020. године пандемију заразне болести COVID-19, а четири дана касније Влада Републике Србије увела је ванредно стање на целој територији Републике Србије у циљу спречавања ширења ове заразне болести. Ванредно стање је трајало до 6. маја 2020. године када је донета Одлука о укидању ванредног стања¹⁸². Посебно изазован период за остваривање права деце са инвалидитетом био је период увођења ванредног стања, које је затекло цео свет па и Републику Србију и њене институције које нису биле довољно спремне да дају правилне одговоре не све изазове и предузму адекватне мере.

Деца са сметњама у развоју, као посебно осетљива категорија деце, у овом извештају посматране су у оквиру шире категорије особа са инвалидитетом. Особе са инвалидитетом су у Републици Србији у великом ризику од искључивања, сиромаштва и дискриминације у готово свим областима живота, а таква ситуација их ставља у неповољнији положај и појачава обесправљеност током високоризичних ситуација. Особе са инвалидитетом, међу којима су и деца са сметњама у развоју, најпре су изостављене из мера подршке, а након што је Заштитник грађана указао на њихов лош положај, Влада Републике Србије је одобрила издавање дозвола за кретање за децу и одрасле са инвалидитетом у трајању од сат времена током забране кретања и обезбеђивање дозвола за кретање персоналним асистентима или особама које пружају неформалну подршку. Међутим, ефекат предузетих мера био је ограничен због више отежавајућих фактора: смањени људски капацитети, кашњење у доношењу мера, бирократизација и дужина трајања поступка добијања дозволе. Све то је довело до додатне искључености особа са инвалидитетом и деце са сметњама у развоју.¹⁸³

Председник Републике Србије, председница Владе Републике Србије и председница Народне скупштине Републике Србије донели су Одлуку о увођењу ванредног стања¹⁸⁴ којом је од 16. марта 2020. године у потпуности до даљњег био обустављен рад предшколских, школских и високошколских установа. Затварањем центара за дневни боравак деце са инвалидитетом повредило је низ њихових права као што су: право деце на партиципацију, односно право деце да изнесу мишљење о свим питањима која их се тичу, право на адекватну здравствену заштиту, право на образовање у складу са њиховим могућностима итд.

¹⁸² „Службени гласник РС“, број 65/2020.

¹⁸³ *Ibid.*, стр. 17.

¹⁸⁴ "Службени гласник РС", број 62/2020.

Мера забране кретања је донекле ублажена доношењем измењеном Уредбом о мерама за време ванредног стања¹⁸⁵ од 14. априла 2020. године тако да је кретање у време забране било дозвољено деци са сметњама у развоју и аутизмом, искључиво у пратњи једне одрасле особе (једног родитеља или старатеља) највише до 200 метара удаљености од места пребивалишта односно боравишта. Мера забране кретања пореметила је свакодневну рутину деце са аутизмом која имају изражену потребу за кретањем и изласком изван куће током дана. Чињеница да нису била у могућности да излазе у природу и шетње, долазе у вртић и дневни боравак, на часове логопеда и дефектолога и на друге специјалистичке третмане и контроле као и на спортске тренинге довела је до штетних последица по добробит деце и угрожавања њиховог најбољег интереса. Доношењем ових мера надлежни органи нису посебно ценили последице које оне могу имати на децу са сметњама у развоју.¹⁸⁶

Министарство државне управе и локалне самоуправе је донело Препоруку за организовање рада у јавним управама и државним институцијама. Између осталог послодавцима је било препоручено да омогуће једном родитељу који има дете старости до 12 година да ради од куће, а уколико због делатности и природе посла рад од куће није било могуће организовати, било је потребно организовати рад у сменама тако да се распоред рада запосленог родитеља не поклапа са распоредом рада другог родитеља који такође има радну обавезу. На тај начин, могућност рада од куће олакшала је запосленим родитељима деце са сметњама у развоју да сами обезбеђују негу својој деци док су установе за дневни боравак ове деце биле затворене. С друге стране, изостао је било који други облик подршке и помоћи овим родитељима који су истовремено у породичном дому радили од куће и обављали послове неге и старања о детету са сметњама у развоју.¹⁸⁷

Један од најзначајнијих извора података су подаци добијени од стране актера на које се односи услуга социјалне заштите дневног боравка, пре свега родитеља деце са сметњама у развоју, али и запослених у дневним боравцима који директно раде са

¹⁸⁵ „Службени гласник РС“, 31/2020, 36/2020, 38/2020, 39/2020, 43/2020, 47/2020, 49/2020, 53/2020, 56/2020, 57/2020, 58/2020, 60/2020, 126/2020.

¹⁸⁶ Посебан извештај Заштитника грађана о утицају прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права детета, *op. cit.*, стр. 19.

¹⁸⁷ *Ibid.*, стр. 19-20.

децом са сметњама у развоју и пружају ову услугу¹⁸⁸. Они су испуњавали упитник отвореног типа.¹⁸⁹

С обзиром на то да је чак 87% запослених и 92% родитеља навело да је мера ограничења кретања имала изразито негативан утицај на права детета, намеће се закључак да она није била пропорционална циљу који се хтео постићи, а то је заштита здравља грађана. Запослени и родитељи су сагласни с тим да је мера забране кретања, поред очигледног директног утицаја на право детета на слободу кретања, највише утицала на право детета на здравствену заштиту оличену у прегледима и психосоцијалним тертманима. У највећој мери су родитељи (53,7%) и запослени (54,8%) сагласни с тим да родитељи који су имали радну обавезу током ванредног стања нису могли да оставе децу у дневним боравцима или неком другом алтернативном облику смештаја. У погледу процене да ли је мера забране кретања имала неки позитиван или неутралан облик деловања на права детета, постоји сагласност родитеља и запослених да ова мера није имала ниједан позитиван ефекат.¹⁹⁰

Такође, право на партиципацију деце у консултативним процесима приликом доношења мера током ванредног стања било је ускраћено, јер деца нису консултована пре доношења мера, нити су надлежни органи предвидели негативан утицај ових мера на остваривање њихових права.¹⁹¹

На основу анализе Заштитник грађана донео је низ препорука. Између осталог истиче се да би а) доносиоци одлука требало да размотре, пре доношења сличних мера, на који начин ће оне утицати на остваривање права детета као и да негативан утицај сведу на најмању могућу меру изузимањем деце односно одређених категорија деце из њихове примене; б) надлежни органи треба да, приликом доношења сличних мера, узму у обзир и професионалне и породичне обавезе родитеља и, у складу с тим, обезбеде адекватну подршку деци са сметњама у развоју (нпр. индивидуална подршка деци у породичном домаћинству, рад у мањим групама у дневним боравцима, итд); в) истиче се и то да треба обезбедити да процес доношења оваквих или сличних мера буде партиципативан односно да у њега буду укључене све заинтересоване стране, укључујући децу, родитеље, запослене у установама социјалне заштите итд; г)

¹⁸⁸ Укупно 31 запослени и 41 родитељ деце са сметњама у развоју која користе услуге боравка.

¹⁸⁹ *Ibid.*, стр. 22.

¹⁹⁰ *Ibid.*, стр. 32-33.

¹⁹¹ *Ibid.*, стр. 35.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања треба да обезбеди да услуга дневног боравка буде омогућена свој деци са сметњама у развоју у свим јединицама локалне самоуправе, а да се у случају поновног увођења мера ограничења кретања омогући да такву ситуацију запослени у дневним боравцима дочекају спремни тј. да припреме индивидуалне планове подршке за децу и да се активности у дневном боравку у случају поновног затварања одвијају путем онлајн платформи.¹⁹²

4.5 Пракса Заштитника грађана за 2021. годину

Извештајна 2021. година за Заштитника грађана била је препуна изазова у спровођењу надлежности на заштити људских права, али и веома успешна за Заштитника грађана, јер је повећао своју радну ефективност, а признањима на домаћем и на међународном плану потврдио кредибилност, независност и стручност у заштити људских права. У 2021. години измењени услови живота грађана услед пандемије ушли су у другу годину за редом, па је Заштитник грађана и даље све своје капацитете усмеравао ка хитној и директној помоћи грађанима како би у највећој могућој мери остварили гарантована права.¹⁹³

За ову годину од значаја је да је 3. новембра Народна скупштина Републике Србије усвојила нови Закон о Заштитнику грађана којим се унапређују независност и ефикасност рада ове институције. У децембру 2021. године, Заштитнику грађана Републике Србије потврђен је и највиши статус националне институције за заштиту људских права од стране Глобалне алијансе националних институција за људска права (GANHRI). Тачније, Заштитник грађана, као национална институција за људска права, почевши од 2021. године имаће и наредних пет година највиши „А“ статус. Са највишим „А“ статусом, који означава степен усаглашености рада националних институција за људска права са Париским принципима, Заштитник грађана наставиће наредних година да, уз право гласа, активно учествује у раду међународних и регионалних стручних мрежа, а има и посебно право обраћања на седницама Савета за људска права Уједињених нација.¹⁹⁴

¹⁹² *Ibid.*, стр. 38-39.

¹⁹³ Редовни годишњи извештај Заштитника грађана за 2021. годину, *op.cit.*, стр. 4.

¹⁹⁴ *Ibid.*, стр. 4-5.

Табела бр.9. Процентуални приказ односа између укупног броја притужби и броја притужби у различитим категоријама права деце са инвалидитетом.

Укупан број примљених притужби	Укупан број примљених притужби у области права детета	Удео примљених притужби у области права детета у односу на укупан број притужби (изражено у процентима)
4501	365	8,11%

*У овој извештајној години није парцијално приказан проценат притужби у различитим областима права детета.

Табела бр.10. Процентуални приказ односа између укупног броја препорука и препорука из области права детета.

Број препорука органима управе	Број препорука у области права детета	Удео упућених препорука у области права детета у односу на укупан број препорука упућених од стране заштитника грађана органима управе (Изражено у процентима).
283	36	12,72%

*Из редовног годишњег извештаја Заштитника грађана за 2020.годину не види се колики се број препорука, од укупно упућених препорука у области права детета односи на повреде права деце са инвалидитетом.

У области права детета, Заштитник грађана је у 2021. години разматрао 365 предмета, од чега је било 332 притужбе грађана и 33 предмета по сопственој иницијативи. Од разматраних 365 предмета, Заштитник грађана је окончао рад на 326 предмета. У 2021. години окончан је рад и на 64 предмета из ранијих година. Предмети из ове области чине 8,11% укупно разматраних предмета у 2021. години. Заштитник грађана упутио је 36 препорука органима управе, од којих је 14 доспело на извршење у извештајном периоду. Од тог броја, органи управе су прихватили 14 препорука, што чини 100% прихваћених препорука.¹⁹⁵

4.5.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом

Узевши у обзир одсуство услуга у заједници и потребу деце са сметњама у развоју и са инвалидитетом да добијају негу од стране својих родитеља, Заштитник грађана је предложио да се у листу права на финансијску подршку породици са

¹⁹⁸ *Ibid.*, стр. 40.

децом која гарантује овај Закон¹⁹⁶ уведу два нова права: право на накнаду незапосленом родитељу који негује дете коме је неопходна стална нега и помоћ и право на накнаду зараде једном од родитеља који је стекао право да ради са скраћеним радним временом ради неге детета старијег од пет година коме је неопходна стална нега и помоћ. Заштитник грађана је такође указао да Законом нису препознате потребе деце чији су један или оба родитеља особе са инвалидитетом, у погледу остваривања права на накнаду боравка у предшколској установи, чиме су доведена у неравноправан положај у односу на другу социјално угрожену категорију децу без родитељског старања (децу са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом, као и децу корисника новчане социјалне помоћи, за коју је прописано да остварују ово право) те је предложио измену ове одредбе Закона, што надлежно Министарство није прихватило.¹⁹⁷

4.5.2 Област образовања деце са инвалидитетом

Контролишући поступање просветних органа и јединица локалне самоуправе који пружају додатну образовну подршку деци са сметњама у развоју и инвалидитетом, Заштитник грађана је у 2021. години утврдио да је једна од јединица локалне самоуправе одлагала расписивање јавног конкурса за избор пружаоца услуге, због чега две године није било услуге личног пратиоца деци којој је она потребна. Након препоруке Заштитника грађана, предузете су неопходне активности ради обезбеђивања недостајуће услуге личног пратиоца. Осим тога, притужбама се указује и на неизвршавање других обавеза јединица локалне самоуправе у вези са подршком образовању деце, као што је обезбеђивање услуге превоза или надокнаде трошкова за превоз деце/ученика до школе. На пример, након покретања поступка Заштитника грађана, једна општинска управа се изјаснила да је притужба била основана те да су родитељима исплаћени трошкови превоза за претходне месеце и да ће за наредне месеце бити обезбеђен превоз ученику.¹⁹⁸

Од значаја је и настојање Заштитника грађана за унапређење инклузивног образовања. Наиме, у току 2021. године Заштитник грађана је упутио мишљење на Предлог стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030.

¹⁹⁶ Закон о финансијској подршци породицама са децом („Сл. гласник РС“, бр. 16/02, 115/05, 107/09).

¹⁹⁷ Редовни годишњи извештај Заштитника грађана за 2021. годину *op. cit.*, стр. 43.

¹⁹⁸ *Ibid.*, стр. 40.

године, у којем је констатовао унапређење инклузивног образовања у погледу недостатака на које је Заштитник грађана у претходном периоду указивао: увећање броја педагошких асистената и уређење њиховог рада почев од предшколских установа, унапређење идентификације и подршке за ученике под ризиком од осипања у образовању (нарочито су ромска деца и девојчице под овим ризиком), број приступачних образовних објеката и др. Међутим, Заштитник грађана је поново указао да је потребно унапредити Предлог Стратегије у погледу планирања услуга за бољи обухват и подршку у образовању деци која живе у сиромаштву, ромској деци, деци пешацима из руралних и сеоских подручја, почев од предшколског до највиших образовних нивоа.¹⁹⁹

Заштитник грађана је и 2021. године, у циљу заштите и унапређења права детета, наставио да прати остваривање права ученика на образовање у условима проузрокованим пандемијом заразне болести COVID-19.

4.5.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом

Године 2021. Заштитник грађана је у оквиру предлога за побољшање положаја детета упутио предлог Влади Републике Србије. У њој се између осталог сугерише да Влада треба да планира и предузима мере економске политике без угрожавања права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета и да обезбеди број здравствених радника, стручних радника у установама социјалне заштите и стручних сарадника у установама образовања и васпитања који одговарају потребама деце; да усвоји нови Национални план акције за децу у складу са препорукама Заштитника грађана и Комитета за права детета Уједињених нација; али и да да предложи измене и допуне постојећих прописа или доношење нових којима треба обезбедити нова права и мере подршке за родитеље тешко болесне деце и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом којој је неопходна стална нега и помоћ, у складу са предлозима и препорукама Заштитника грађана.²⁰⁰

¹⁹⁹ *Ibid.*, стр. 40-41.

²⁰⁰ *Ibid.*, стр. 43-44.

4.5.4 Област остваривања права на партиципацију

Након спроведеног јавног позива крајем 2021. године, Заштитник грађана је изабрао нових 11 чланова Панела младих саветника Заштитника грађана, водећи рачуна о регионалној заступљености, заступљености деце из осетљивих друштвених група и равномерној заступљености дечака и девојчица. Кроз активности са Панелом младих саветника Заштитник грађана наставља да промовише право детета на изражавање мишљења и тако подстиче партиципацију деце у доношењу одлука које се тичу њихових права. Такође, Заштитник грађана је започео спровођење пројекта „Деца деци знајте своја права“ који је финансиран средствима Бугарске развојне помоћи. У оквиру пројекта ће бити организована летња школа о правима детета, током које ће први пут панелисти обучавати своје вршњаке, ученике основних и средњих школа, о правима која произилазе из међународног и домаћег правног оквира и о механизмима њихове заштите. Након тога, полазници летње школе ће у својим срединама и школама преносити стечена знања, уз подршку и менторство запослених у Заштитнику грађана.²⁰¹

4.6 Пракса Заштитника грађана за 2022. годину

Заштитник грађана је у ову извештајну годину, поред надлежности Националног механизма за превенцију тортуре које су му поверене 2011. године, закорачио са три нове надлежности – национални независни механизам за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом, национални извештај у области трговине људима и посебно тело које штити, промовише и унапређује права детета. Нове надлежности Заштитнику грађана додељене су новим Законом о Заштитнику грађана који је усвојен у новембру 2021. године.²⁰²

Ову извештајну годину карактерише пораст поверења у институцију Заштитника грађана, а његова активност проширила се на најразличитије области живота грађана.

Ефикасност у поступању по предметима у 2022. години већа је у односу на претходну годину и износи чак 92,20%. Иако је број одбачених притужби и даље висок битно је скренути пажњу на то да је Заштитник грађана у 76,45% одбачених

²⁰¹ *Ibid.*, стр. 42-43.

²⁰² Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2022. годину, 3411-56/23, Београд, дел. бр. 5986, од 15.марта.2023. године, стр. 1.

притужби пружио саветодавну помоћ, односно притужиоце упутио на надлежне органе или их посаветовао о расположивим правним средствима.²⁰³

Интересантна је чињеница да у овој извештајној години има најмање података који су од значаја за област заштите и унапређења права деце са инвалидитетом. Заштитник грађана је у 2022. години разматрао 323 предмета, од чега је било 302 притужбе грађана и 21 предмет по сопственој иницијативи. Достављањем информација о могућим жртвама трговине људима, које је прибавио у поступцима покренутим по сопственој иницијативи, Заштитник грађана је у извештајном периоду дао значајан допринос предузимању мера у заштити деце од овог тешког облика насиља и оправдао улогу посебног тела које штити, промовише и унапређује права детета. Заштитник грађана активно учествује и у раду Националне коалиције за спречавање дечијих бракова.²⁰⁴

Остваривање и заштита права детета у 2022. години обележени су одређеним степеном стагнације када је у питању системски приступ решавању питања од значаја за побољшање положаја деце, као једне од најрањивијих категорија становништва. Иако у појединачним случајевима углавном не изостаје предузимање прописаних активности и мера органа државне управе, немогућност решавања појединачних проблема често је условљена недостацима у законодавном оквиру и неусклађеношћу прописа у овој области. У прилог реченом говори и чињеница да ни после седам година није донет Национални план акције за децу као најзначајнији стратешки документ којим се одређује јединствена политика наше државе у области заштите права детета и унапређења услова живота деце у Републици Србији. Иако је Општи протокол за заштиту деце од насиља донет почетком 2022. године, надлежна министарства нису усагласила процедуре у важећим посебним протоколима са процедуром заштите детета предвиђеном Општим протоколом. Потребно је наставити започети рад на изменама и допунама Породичног закона којима ће, између осталог, бити унапређен положај деце у области породично правне заштите и створени услови за спречавање и елиминацију појаве дечјих бракова. Још увек не постоји системски приступ решавању проблема када је у питању поступање надлежних државних органа у борби против трговине људима, због чега изостаје правовремена заштита и пружање помоћи жртвама, међу којима је и велики број деце. Недостају видљиве кампање које промовишу хранитељство

²⁰³ *Ibid.*, стр. 7.

²⁰⁴ *Ibid.*, стр. 3.

као изузетно значајан облик збрињавања деце у систему социјалне заштите, нити су предузете активности у циљу успостављања услуга социјално-здравственог карактера које би помогле у решавању проблема деце са вишеструким и комбинованим сметњама у развоју и проблемима у понашању. Систем заштите деце од насиља, злостављања и занемаривања је више фокусиран на реаговање и заштиту него на превенцију као предуслов за сузбијање насиља у школама. И поред изрицања санкција одговорним лицима за кршење прописаних обавеза, поједини медији и даље објављују информације којима се не поштује приватност детета и децу жртве насиља излажу додатној виктимизацији. Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство унутрашњих послова, Републичко јавно тужилаштво и Град Београд донели су План заштите деце у уличној ситуацији од насиља, занемаривања и искоришћавања у Републици Србији који би требало да обезбеди ефикаснију интерсекторску сарадњу у заштити деце у уличној ситуацији. Међутим, Закон о јавном реду и миру не препознаје децу укључену у дечје просјачење, дечју проституцију и друге облике експлоатације деце, као жртве злостављања и искоришћавања, већ их и даље третира као починиоце прекршаја и прописује њихову одговорност уколико су достигли узраст прекршајне одговорности.²⁰⁵

Табела бр.11. Процентуални приказ односа између укупног броја притужби и броја притужби у различитим категоријама права деце са инвалидитетом.

Укупан број примљених притужби	Укупан број примљених притужби у области права детета	Удео примљених притужби у области права детета у односу на укупан број притужби (изражено у процентима)
3601	323	8,97%

*У овој извештајној години није парцијално приказан проценат притужби у различитим областима права детета.

Табела бр.12. Процентуални приказ односа између укупног броја препорука и препорука из области права детета.

Број препорука органима управе	Број препорука у области права детета	Удео упућених препорука у области права детета у односу на укупан број препорука упућених од стране заштитника грађана органима управе (Изражено у процентима).

²⁰⁵ Ibid., стр. 7-8.

344	16	4,65%
-----	----	-------

*Из редовног годишњег извештаја Заштитника грађана за 2022.годину не види се колики се број препорука, од укупно упућених препорука у области права детета односи на повреде права деце са инвалидитетом.

У области права детета, Заштитник грађана је у 2022. години разматрао 323 предмета, од чега је било 302 притужбе грађана и 21 предмет по сопственој иницијативи. Предмети из ове области чине 8,97% укупно разматраних предмета у 2022. години. Од разматраних 323 предмета, Заштитник грађана је окончао рад на 299 предмета. У 2022. години окончан је рад и на 90 предмета из ранијих година. Заштитник грађана упутио је 16 препорука органима управе, од чега су три доспеле на извршење у извештајном периоду. Од тог броја, органи управе су поступили по две препоруке, односно 66,67%. У области права детета у 323 предмета указано је на 544 повреде права чији се највећи део односи на право на поштовање најбољих интереса детета, право на заштиту од злостављања и занемаривања, као и право на одржавање личних контаката са родитељем са којим не живи.²⁰⁶

4.6.1 Област социјалне заштите деце са инвалидитетом

У овој области од значаја је препорука да Влада треба да планира и предузима мере економске политике на начин који не би угрозио права деце и на начин који неће смањивати достигнуте стандарде у остваривању права детета и да обезбеди довољан број стручних радника у установама социјалне заштите. Такође, потребно је сачинити и усвојити нови Национални план акције за децу у складу са препорукама Заштитника грађана и Комитета за права детета Уједињених нација, како би Република Србија добила јединствену политику заштите и унапређења права и најбољих интереса детета.²⁰⁷

4.6.2 Област образовања деце са инвалидитетом

Када је реч о области образовања деце са инвалидитетом од значаја је препорука министарству просвете да осигура да установе васпитања и образовања пруже додатну подршку сваком детету са сметњама у развоју коме је она потребна, као и адекватан број ученика у одељењима и број деце у васпитним групама, приступачност објеката и друге предуслове за пружање додатне подршке деци и ученицима у процесу васпитања

²⁰⁶ *Ibid.*, стр. 31-32.

²⁰⁷ *Ibid.*

и образовања, уз индивидуализовани приступ и уважавање потреба сваког детета и ученика.²⁰⁸

Када се говори о овој области треба истаћи и да је Заштитник грађана у поступку по сопственој иницијативи, а на основу сазнања из медија да је приватна предшколска установа у Београду једностраним раскидом уговора исписала дете са сметњама у развоју, утврдио пропусте у раду просветних органа јер нису омогућили остваривање права детета на додатну подршку у предшколском васпитању и образовању. Министарство просвете и Секретаријат за образовање и дечју заштиту града Београда су у инспекцијском и стручно-педагошком надзору констатовали да је приватна предшколска установа, упркос сазнањима да је детету била потребна додатна подршка, доследно пропуштала да му је обезбеди током боравка у установи. Међутим, надлежни надзорни и инспекцијски просветни органи нису поступали довољно хитно и координисано и нису исцрпили радње у оквиру својих овлашћења и надлежности како би се обезбедило да предшколска установа спроведе мере које су јој наложене и упућене ради отклањања утврђених пропуста пре него што ступи на снагу једнострано раскид уговора који је закључила са родитељима и дете испише из вртића. Услед тога, детету је право на додатну подршку током његовог боравка у приватној предшколској установи остало ускраћено и након поступања Министарства и Секретаријата. Узевши у обзир околности конкретног случаја Заштитник грађана је упутио препоруке у циљу унапређења рада просветних надзорних и инспекцијских органа у будућим случајевима.²⁰⁹

4.6.3 Област здравствене заштите деце са инвалидитетом

У овом извештајном периоду у фокусу Заштитника грађана били су родитељи деце са инвалидитетом па је упутио препоруку Влади Републике Србије да предложи измене и допуне постојећих прописа или доношење нових којима треба обезбедити нова права и мере подршке за родитеље тешко болесне деце и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом којој је неопходна стална нега и помоћ.

4.6.4 Област остваривања права на партиципацију

Кроз активности са Панелом младих саветника Заштитник грађана је наставио да промовише право детета на изражавање мишљења и тако подстиче партиципацију

²⁰⁸ *Ibid.*, стр. 39.

²⁰⁹ *Ibid.*, стр. 36.

деце у доношењу одлука које се тичу њихових права. У оквиру заједничког пројекта Савета Европе и Европске уније под називом „Промоција различитости и равноправности у Републици Србији“, Заштитник грађана је током 2022. године спровео истраживање у школама о насиљу над осетљивим друштвеним групама. Истраживање међу вршњацима спровели су чланови Панела младих саветника Заштитника грађана који су претходно прошли обуку на којој су имали прилику да од еминентних стручњака из различитих области сазнају о положају припадника различитих осетљивих група у нашој земљи. На предавањима и интерактивним радионицама панелисти су се упознали са проблемима и изазовима са којима се сусрећу особе са инвалидитетом, особе ромске националне мањине, старије особе и припадници ЛГБТИ популације.²¹⁰

²¹⁰ *Ibid.*, стр. 36.

ЗАКЉУЧАК

Република Србија се определила за хибридни модел институције Заштитника грађана који је контролор јавне управе, али и заштитник и промотер људских права. Такође, може се дефинисати као парламентарни омбудсман заснован на тзв. данском моделу као уосталом већина националних омбудсмана у данашњем времену.

У анализираном периоду (2017-2022) институција Заштитника грађана претрпео је промене, пре свега у нормативном смислу доношењем новог Закона о Заштитнику грађана крајем 2021. године којим добија улогу националног независног механизма за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом и посебног тела које штити, промовише и унапређује права детета. Међутим из извештаја за наредну, 2022. годину не види се драстична промена у смислу повећаног фокуса на права деце са инвалидитетом. Може се закључити да практичне последице доношења новог Закона на праксу Заштитника грађана тек треба сагледавати у наредном периоду.

Заштитник грађана је у анализираном периоду од 2017. до 2022. године био активан на пољу унапређења и заштите права на образовање, као и здравствене и социјалне заштите категорије деце са инвалидитетом. Овај период обележило је и увођење ванредног стања због пандемије коронавируса где су деци са инвалидитетом била ускраћена или ограничена бројна права.

Кроз анализу редовних годишњих извештаја у периоду од 2017. до 2022. године, уочава се да је Заштитник грађана редовно упозоравао да су мере штедне Владе, а које су између осталог забраниле нова запошљавања, биле на уштрб заштите и промоције права деце са инвалидитетом.

Заштитник грађана је сваке године редовно упозоравао на недостатак стручних сарадника и водича случајева у области социјалне заштите. Залагао се за системску помоћ родитељима деце са инвалидитетом.

У области образовања је упозоравао на недовољан број личних пратилаца које обезбеђују јединице локалне самоуправе, као и недостатак педагошких асистената, психолога и другог стручног кадра у образовном систему, неприступачност објектима и недостатак додатне подршке ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Када је реч о области здравствене заштите деце са инвалидитетом, Заштитник грађана је упозоравао на непостојање довољног броја здравствених радника, недостатка скрининг опреме за рано откривање аутизма, на одбијање здравствених радника да приме децу без оверене здравствене књижице и сл.

Напредак у смислу пораста поверења грађана у институцију Заштитника грађана је видљив. Он се огледа у константном порасту броја обраћања као и порасту ефикасности по поступању у предметима. Права деце са сметњама у развоју и са другим врстама инвалидитета иста су као и она која имају остала деца. Она су загарантована како домаћим тако и међународним прописима. Међутим, чини се да је Заштитник грађана у нашем друштву још увек недовољно препозната институција која штити и унапређује права деце с инвалидитетом и на томе би требало радити. У том смислу у поменутих Годишњим извештајима Заштитника грађана немогуће је доћи до података колико се притужби директно односило на повреде права деце са инвалидитетом чему би убудуће такође требало поклонити већу пажњу.

У циљу боље заштите и унапређења права деце са инвалидитетом требало би размишљати о успешним решењима других земаља. Једно од решења било би увођење посебног члана или бар неких ставова у Закон о Заштитнику грађана који би уређивали искључиво категорију деце са инвалидитетом (пример Пољске), док би можда целисходније решење било увођење институције Дечјег омбудсмана (пример Хрватске и још неких земаља) у скоријој будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћа литература:

1. Вучковић Шаховић Невена, Петрушић Невена, *Права детета*, Ниш, 2015, Правни факултет Универзитета у Нишу;
2. Вучковић Шаховић Невена, *Права детета у међународним документима*, Београд, 2011, Заштитник грађана: Повереник за заштиту равноправности;
3. Влаховић Светлана, Јовчић, Љиљана, „Права детета са сметњама у развоју у Србији“, у: Гајин, Саша (ур.), *Општи оквир за спровођење права детета у Србији и положај посебно осетљивих група деце*, Београд, 2016, Центар за унапређивање правих студија, стр. 97-138;
4. Влашковић Вељко, „Осврт на права деце са инвалидитетом са тежиштем на приступ здравственим услугама“, у: Вујисић, Драган (ур.), *Услуге и владавина права*, Крагујевац, 2021, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 569-585;
5. Гајин Саша, „Шта је то што је забрањено чинити: појам, облици и случајеви дискриминације“, у: Тркуља, Јовица (ур.), *Антидискриминационо право*, Београд, 2006, Центар за унапређивање правних студија, стр. 9-27;
6. Гаћеша Душанка, „Облици борбе против дискриминације особа са инвалидитетом“, у: Тркуља, Јовица (ур.), *Закључци са стручне конференције о забрани дискриминације особа са инвалидитетом и положај инвалидских организација: зборник радова*, Београд, 2009, Центар за унапређивање правних студија, стр. 9-18;
7. Давинић Марко, „Комплексност процеса ширења институције омбудсмана“, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 57*, 2011, стр. 101-111;
8. Давинић Марко, *Независна контролна тела у Републици Србији*, Београд, 2018, Досије;
9. Димитријевић Предраг, „Проблеми у функционисању локалног омбудсмана“, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу бр.49/год.46*, 2007, стр. 159-176;
10. Ђорђевић Снежана, Миленковић Дејан, „Капацитети и потенцијали институције локалног омбудсмана у Србији“, *Годишњак Факултета политичких наука у Београду бр.7/2012*, 2012, стр. 25-39;
11. Јањић Биљана, „Дискриминација деце са сметњама у развоју“, у: Тркуља, Јовица (ур.), *Закључци са стручне конференције о забрани дискриминације особа са инвалидитетом и положај инвалидских организација: зборник радова*, Београд, 2009, Центар за унапређивање правних студија, стр. 19-32;
12. Јањић-Комар Марина, Обретковић Мирјана, *Права детета – права човека*, Београд, 1996, Досије; Удружење правника Србије за социјално право;

13. Јовић Олга, „Право на заштиту здравља детета са посебним потребама“, у: *Правни живот бр.10/2010*, 2010, стр. 189-203;
14. Јовић-Прлаиновић Олга, „Право на једнакост деце са посебним потребама – право на образовање“, у: Баронијашевић, Владимир (ур.), *Правни систем и заштита од дискриминације: зборник радова. Св.1*, Косовска Митровица, 2015, Правни факултет универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, стр. 193-206;
15. Лазаревић Марко М., „Улога омбудсмана у процесу јачања хоризонталне одговорности у политичком систему Србије“, у: *Администрација и јавне политике бр.1*, Београд, 2018, Институт за политичке студије, стр. 63-82;
16. Милков Драган Л., „Настанак и развој институције омбудсмана“, *Зборник радова, Правног факултета у Новом Саду 2/2018*, 2018, стр. 431-448;
17. Настић Маја Љ., „Омбудсманско деловање у заштити људских права“, у: *Зборник радова бр.2/2019*, Нови Сад, 2019, Правни факултет у Новом Саду, стр. 495-511;
18. Радојевић Мијодраг, „Омбудсман у новом руху – нови Закон о Заштитнику грађана у Републици Србији“, у: *Политичка ревија бр. 04/2021*, 2021, стр. 155-171;
19. Радојевић Мијодраг, *Преображај омбудсмана у савременим правним системима с посебним освртом на институцију Заштитника грађана у Републици Србији*. (Докторска дисертација), Београд, 2016, Универзитета у Београду, Правни факултет;
20. Радојевић, Миодраг, „Искуства омбудсмана у Србији“, у: *Политичка ревија бр. 04/2010*, 2010, стр. 53-76;
21. Радојевић Миодраг, „Независна (регулаторна) тела и институције у Србији“, у: *Српска политичка мисао број 4/2010*, 2010, стр. 53-76;
22. Радојевић Миодраг, „Омбудсман и „лоша управа““, у: *Политичка ревија бр. 03/2011*, 2011, стр. 201-220;
23. *Препоруке за поступање омбудсмана у локалној самоуправи у вези са дискриминаторним поступањима, одлучивањем и понашањем*, Београд, 2019, Центар за истраживање етничитета;
24. *Ситуациона анализа: Положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Републици Србији*, Београд, 2017, Национална организација особа са инвалидитетом Србије;
25. Ћорац Сандра, „Права детета у републици Србији и специфичности поступка њихове заштите“, у: *Анали Правног факултета у Београду бр.1/2010*, 2010, стр. 400-416;

Страна литература (по абecedном реду):

1. Ayeni Victor O., “Ombudsmen as Human Rights Institutions”, *Journal of Human Rights*, vol. 13, Issue 4, 2014, pp. 498-511;

2. Aviani Damir, „Pojam i vrste ombudsmana”, *Hrvatska javna uprava*, 1/1999, pp. 67-95;
3. Beqiraj J., Garahan S., Shuttleworth K., *Ombudsman schemes and effective access to justice: A study of international practices and trends*, International Bar Association, October 2018;
4. Kaur J., *Cultural Diversity and Child Protection: Australian research review on the needs of culturally and linguistically diverse (CALD) and refugee children and families*, Queensland, Australia, 2012; Доступно на: https://www.unisa.edu.au/contentassets/463f611a5f8645c09e089cd8cb43c7e0/cultural_diversity_child_protection_kaur2012_a4.pdf, приступ сајту 31.10.2023. године;
5. Reif Linda C., “Transplantation and adaptation: the evolution of the human rights ombudsman”, *Boston College Third World Law Journal Vol. 31:269*, pp. 269-310;
6. Rismondo Mihovil, „Definicija invalidnosti i njen razvoj u hrvatskom mirovinskom osiguranju“, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 7, No. 3, 2000, pp. 299-309;
7. Von Tigerstrom Barbara, “The Role of the Ombudsman in Protecting Economic, Social and Cultural Rights” *The International Ombudsman Yearbook*, Volume 2, 1998;

Правни прописи:

1. Акциони план за спровођење Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Србији од 2020. до 2024. године („Сл. гласник РС“, бр.37/2021)
2. Декларација о правима детета, 1924 Друштво народа. Доступно на: https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/01_-_declaration_of_geneva_1924/, приступ сајту 18.09.2023.године;
3. Декларација о правима детета 1959, УН. Доступно на: <https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/1959-declaration-of-the-rights-of-the-child/>, приступ сајту 18.09.2023. године;
4. European Commission for Democracy through law, *Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution (The Venice principles)*, Opinion No. 897/2017, Strasbourg, 3. May 2019, Доступно на: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e), приступ сајту 20.10.2023. године;
5. Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС“, бр. 22/2009 и 52/2021);
6. Закон о Заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр.79/05, 54/2007);
7. Закон о Заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр.105/2021);
8. Закон о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“ бр. 88/2017, 27/2018-др. закон 10/2019, 27/2018-др.закон, 6/2020 и 129/2021);
9. Закон о раду („Сл. гласник РС“, бр 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 – аутентично тумачење);

10. *Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом* („Сл. гласник РС“ бр. 33/2006 и 13/2016);
11. *Закон о финансијској подршци породицама са децом* („Службени гласник РС”, број 16/02, 115/05, 107/09);
12. *Конвенција о правима особа са инвалидитетом*, УН, 2006;
13. *Конвенција о правима детета*, УН, 1989;
14. *Конвенција против дискриминације у васпитању и образовању*, 1960, UNESCO;
15. *Одлука о укидању ванредног стања* („Сл. гласник РС“, број 65/2020);
16. Општи коментари Комитета за права детета – Општи коментар бр. 9: Права деце са инвалидитетом;
17. Општи коментари Комитета за права детета – Општи коментар бр. 1: Циљеви образовања;
18. Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику („Сл. гласник РС“, 63/2010);
19. *Решење о разрешењу и именовану председника, секретара и чланова Савета за права детета*, (24, Број: 119-7123/2017, од 27.07.2017.);
20. *Уредба о мерама за време ванредног стања* („Сл. гласник РС“, 31/2020, 36/2020, 38/2020, 39/2020, 43/2020, 47/2020-3, 49/2020-3, 53/2020-3, 56/2020-3, 57/2020-11, 58/2020-3, 60/2020-5, 126/2020-21);
21. *Устав Републике Србије* („Сл. гласник РС“, бр.98/2006 и 115/2021);

Извештаји и препоруке Заштитника грађана:

1. *Посебан извештај Заштитника грађана о утицају прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права детета*, Београд, 2022, Заштитник грађана;
2. Препорука Заштитника грађана по притужби у поступку контроле правилности и законитости општине Владичин Хан бр. 5-2-129/15, дел. бр. 5033 од 07. фебруара. 2017. године;
3. Препорука Заштитника грађана по притужби у поступку контроле правилности и законитости Министарству просвете, науке и технолошког развоја бр. 5-2-227/15 дел. бр. 24345 од 27.06.2017. године;
4. Препорука Заштитника грађана по притужби у поступку контроле правилности и законитости рада органа управе града Ниша, бр. 13-12-2802/16 од 6.07.2018. године;
5. Препорука Заштитника грађана по притужби у поступку контроле правилности и законитости органа управе града Лесковца бр. 13-2-4475/16, дел.бр.4946 од 07.02.2017. године;
6. Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2017. годину, 161-3/18, Београд, дел.бр. 6251, од 15. марта 2018. године;

7. Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2018. годину, 3411-69/19, Београд, дел. бр. 7599 од 15.марта 2019. године;
8. Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2019. годину, 3411-141/20, Београд, дел.бр. 9619 од 15.марта. 2020. године;
9. Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2020. годину, 3411-38/21, Београд, дел. бр. 5987, од 15.марта.2021. године;
10. Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2021. годину, 3411-46/22, Београд, дел. бр. 6227, од 15.марта.2022. године;
11. Редован годишњи извештај Заштитника грађана, за 2022. годину, 3411-56/23, Београд, дел. бр. 5986, од 15.марта.2023. године;

Извештаји Повереника за заштиту равноправности:

1. Посебан извештај о дискриминацији особа са инвалидитетом у Србији, Београд, 2013, Повереник за заштиту равноправности. Доступно на: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Poseban%20izvestaj%20-%20osobe%20sa%20invaliditetom%20FINAL%209.5.2013.pdf, приступ сајту 20.08.2023. године;
2. Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2020. годину. Доступно на: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/04/Poverenik-za-zastitu-ravnopravnosti-Godisnji-izvestaj-za-2020.pdf>, приступ сајту: 15.10.2023. године;

Интернет извори:

1. The International Ombudsman Institute, How can one define The Ombudsman institution? Доступно на: <http://www.ombudsman.org.mt/how-can-one-define-the-ombudsman-institution>, приступ сајту 01.09.2023. године;
2. „Права детета“. Доступно на: <https://www.ombudsman.rs/index.php/prava-deteta>, приступ сајту 01.09.2023. године;

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Пракса Заштитника грађана у заштити и унапређењу права деце са инвалидитетом за период 2017-2022. године

Предмет мастер рада односи се како на праксу Заштитника грађана у заштити и унапређењу права деце са инвалидитетом. Заштитник грађана поступа у оквиру Устава, закона, других прописа и општих аката као и ратификованих међународних уговора и општеприхваћених правила међународног права. Заштитник грађана врши, између осталог, функцију националног независног механизма за праћење спровођења Конвенције УН о правима особа са инвалидитетом, односно њихове елементе значајне за остваривање и заштиту уопште, тако и на институције које се баве заштитом људских права. Такође, у његовом делукругу рада је и промовисање и заштита права деце.

У првом делу мастер рада разматран је теоријски и правни оквир права деце са инвалидитетом. Права деце са сметњама у развоју и са другим врстама инвалидитета иста су као и она која имају остала деца. У корпус тих права улазе: право на одрастање у породичном окружењу и на укљученост у живот заједнице, право на највиши могући стандард здравља и развој који дете може достићи, право на образовање, право на заштиту од злостављања, занемаривања и искоришћавања, право на информисаност, избор и одлучивање. У другом делу посвећена је пажња појмовном одређењу Заштитника грађана (омбудсмана), са посебним освртом на институцију Заштитника грађана у Републици Србији, и, конкретно, улози Заштитника грађана у унапређењу и заштити људских права. У трећем разматран је поступак пред Заштитником грађана. Дата је и анализа одабраних поступака пред Заштитником грађана који су за свој предмет имали заштиту права деце са инвалидитетом. Поступак пред Заштитником грађана може бити скраћени или контролни, специфичан је и представља вансудски начин решавања спорова. У четвртом делу дата је анализа праксе Заштитника грађана у заштити и унапређењу права деце са инвалидитетом за период 2017-2022. године на основу редовних годишњих и посебних извештаја Заштитника грађана. Посебно је анализиран допринос Заштитника грађана у заштити и унапређењу права деце са инвалидитетом у области социјалне и здравствене заштите, као и праву на образовање и партиципацију.

На крају је указано на нека могућа практична и нормативна побољшања у циљу ефикаснијег деловања Заштитника грађана када је у питању заштита и унапређење права деце са инвалидитетом.

Кључне речи: *заштитник грађана, омбудсман, права деце, деца са инвалидитетом*

SUMMARY AND KEYWORDS

Practice of the Protector of Citizens in protecting and improving the rights of children with disabilities for the period 2017-2022

The subject of the master's thesis refers to the practice of the Protector of Citizens in the protection and promotion of the rights of children with disabilities. The Protector of Citizens acts within the framework of the Constitution, laws, other regulations, and general acts as well as ratified international treaties and generally accepted rules of international law. The Protector of Citizens performs, among other things, the function of a National independent mechanism for monitoring the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, that is, their elements which are significant for the realization and protection in general, as well as on the institutions dealing with the protection of human rights. Also, his scope of work includes the promotion and protection of children's rights.

In the first part of the master's thesis, the theoretical and legal framework of the rights of children with disabilities was discussed. The rights of children with disabilities and other types of disabilities are the same as those of other children. The corpus of these rights include: the right to grow up in a family environment and to be included in the life of the community, the right to the highest possible standard of health and development that a child can achieve, the right to education, the right to protection from abuse, neglect and exploitation, the right to information, choice and decision making. In the second part, attention is paid to the definition of the Protector of Citizens (ombudsman), with special reference to the institution of the Protector of Citizens in the Republic of Serbia, and, specifically, the role of the Protector of Citizens in the promotion and protection of human rights. In the third, the proceedings before the Protector of Citizens were considered. An analysis of selected proceedings before the Protector of Citizens, which had as their subject the protection of the rights of children with disabilities, was also given. The procedure before the Protector of Citizens can be an abbreviated or a control procedure, it is specific and represents an out-of-court way of resolving disputes. In the fourth part, an analysis is presented of the practice of the Protector of Citizens in protecting and improving the rights of children with disabilities for the period 2017-2022 based on regular annual and special reports of the Protector of Citizens. The contribution of the Protector of Citizens in the

protection and improvement of the rights of children with disabilities in the field of social and health care, as well as the right to education and participation, was analyzed in particular.

In the end, some possible practical and normative improvements were pointed out in order to make the Protector of Citizens more efficient when it comes to protecting and improving the rights of children with disabilities.

Keywords: *protector of citizens, ombudsman, children's rights, children with disabilities*

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТКИЊЕ

Катарина Митровић рођена је 15.05.1998. године у Приштини. Завршила је Основну школу „Миладин Митић“ у Лапљем Селу, са одличним успехом, као и средњу Медицинску школу Приштина, са седиштем у Грачаници, истурено одељење у Лепини, смер Медицинска сестра-техничар, са одличним успехом.

Правни Факултет у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици, уписала је 2016. године. Основне академске студије са просечном оценом 9.57 завршила је 07.10.2021. године.

Исте године уписује мастер академске студије права на Правном факултету у Нишу. Испите на овом факултету полаже са просечном оценом 9.33.

За време основних и мастер академских студија била је стипендиста Владе Републике Србије – Фонда за младе таленте Републике Србије.

Као адвокатски приправник, у оквиру реализације програма „Јавни позив за реализацију мере приправништва за младе са високим образовањем у 2022. години“ Националне службе за запошљавање Краљево, почиње да ради у канцеларији адвоката Ђорђа Здравковића, у Краљеву.

Од јуна 2023. године, у истој канцеларији обавља припрвнички стаж, као волонтер.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Катарина Митровић

Наслов мастер рада: Пракса заштитника грађана у заштити и унапређењу права деце са инвалидитетом у периоду 2017-2022. године

Ментор: Проф. др Дејан Јанићијевић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, 20.11.2023

Потпис аутора

Катарина Митровић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом Пракса заштитника грађана у заштити и унапређењу права деце са инвалидитетом у периоду 2017-2022. године пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Катарина Митровић

У Нишу, 20.11.2023

Потпис аутора

Катарина Митровић